

Liseli Ergenler ve Üniversiteli Gençlerde Benlik Saygısı: Ebeveyn ve Akarana Bağlanma, Empati ve Psikolojik Uyum Değişkenlerinin Rolü

Fatih Bayraktar
Doğu Akdeniz Üniversitesi

Melike Sayıl
Hacettepe Üniversitesi

Asiye Kumru
Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Özet

Ebeveyne ve akrana güvenli bağlanmanın ergenin empatik ilgileri ve sosyal davranışsal özellikleri yoluyla benlik saygısına olan etkileri görece yeni araştırılan bir konudur. Ebeveyn ve akrana bağlanma, ve olumlu/olumsuz sosyal davranışlar ile benlik saygısı ve empati arasındaki ilişkilerden yola çıkarak Laible, Carlo, ve Roesch (2004), bir model önererek farklı etnik kökenlerden Amerikalı kız ve erkek ergenler üzerinde modeli sınamışlardır. Araştırmamızın temel amacı, bu modelde yer alan ilişkileri Türk ergen örnekleminde sınamaktır. Araştırmaya Ankara'da okuyan 438 ergen katılmıştır. Liseli ergenler 204 (104 erkek, 100 kız), üniversite örneklemini ise 234 kişidir (83 erkek, 151 kız). Araştırmada katılımcılara Benlik Algısı Ölçeği (Ergen ve Üniversite Öğrencisi formu), Kişilerarası Tepkisellik İndeksi, Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Ölçeği, Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği, Olumlu Sosyal Davranış Yönelimi Ölçeği ve Saldırganlık Ölçeği uygulanmıştır. Yapısal Eşitlik Modeli analizleri lisede okuyan kız ve erkek ergenlere ait modellerdeki yolların oldukça benzer olduğunu ortaya koymuştur. Modellerdeki temel farklılık ise erkeklerde akrana ve ebeveyne bağlanmanın benlik saygısını doğrudan yordaması, kızlarda ise bu doğrudan ilişkinin yalnızca ebeveyne bağlanma ve benlik saygısı arasında olmasıdır. Üniversite örnekleminde ise kız ve erkekler için modeller farklılaşmamış, bu nedenle genel bir model oluşturulmuştur. Lisedeki ergenlerle karşılaştırıldığında bu modeldeki temel farklılık akrana ve ebeveyne bağlanma arasındaki ilişkinin ortaya çıkmasıdır. Bu bulgular orijinal çalışmanın da bulgularıyla karşılaştırılarak literatür bağlamında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Benlik saygısı, empati, olumlu sosyal davranış, saldırganlık, yapısal eşitlik modeli

Abstract

The effects of parental and peer attachment on self esteem via empathic concern and social behaviors was a relatively new subject to study. Laible, Carlo and Roesch (2006) proposed a model depending on the associations between parental and peer attachment, positive/negative social behaviors, empathy, and self-esteem, and tested the model on American male and female adolescents from various ethnic origins. The main aim of the study was examining the relationships within this model in a sample of Turkish adolescents. The participants were 438 adolescents from high school (104 males, 100 females) and university samples (83 males, 151 females) in Ankara. Self-Perception Profile (Adolescent and College Student forms), Interpersonal Reactivity Index, Parental and Peer Attachment Scale, Prosocial and Aggressive Behaviors Scale, Prosocial Tendencies Measure, and Aggression Scale were administered to the participants during class periods. Structural Equation Modeling analyses revealed that the paths in the high school male and female models were quite similar. The main difference between the models was the direct effect of parental and peer attachment on self-esteem among males, and lack of the peer attachment-self esteem association among females. Moreover, empathy and aggression mediated the relation between parental attachment and self esteem in girls. The male and female models didn't differ in University sample; hence a general model was tested. When compared with the model of the high school adolescents, the main difference of this model was the association between parental and peer attachment. In addition, the mediator role of empathy and prosocial behaviors were found between peer attachment and self esteem. These results were discussed within the findings in the literature by comparing the results of the original study.

Key words: Self esteem, empathy, prosocial behaviors, aggression, structural equation modeling

Yazışma Adresi: Öğr. Gör. Fatih Bayraktar Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Mağusa / K.K.T.C.

E-posta: fatih.bayraktar@emu.edu.tr

Yazar Notu: (1) Bu araştırma TÜBİTAK-SOBAG tarafından 105K029 no'lu proje ile desteklenmiştir.

(2) Araştırmanın esas sahibi Hacettepe Üniversitesi Gelişim Psikolojisi Araştırma Grubuna ve İngilizce özetin gözden geçirilmesindeki yardımından dolayı Yrd. Doç. Dr. Lori Miller'a teşekkür ederim.

Benlik saygısının ergenin bedensel ve psikolojik gelişimi ve işlevselliği açısından önemi yıllardır vurgulana gelmiş bir olgudur. Bu bağlamda ele alınan sayısız çalışmada ergenliğin farklı evrelerinde benlik saygısıyla ilişkili olabilecek pek çok değişken ele alınmıştır (Block ve Robins, 1993; DuBois, Felner, Brand ve George, 1999; Harter, 1999). Bu çalışmalar gözden geçirildiğinde, bir yanda ergenin benlik gelişiminde önemli sosyalleştirici etmenlerden olan akran ve ebeveyn ilişkilerinin sıklıkla ele alındığı, diğer yandan da ergenin benlik saygısı ile sosyal davranışları arasındaki ilişkilerin çok boyutlu olarak incelendiği görülmektedir. Ancak bu iki grup değişkeni bir arada ele alan ve benlik saygısıyla doğrudan ve dolaylı ilişkilerini inceleyen araştırmalar sınırlı sayıda (Laible, Carlo ve Raffaelli, 2000; Laible, Carlo ve Roesch, 2004).

Ergenlerin akranları ve ebeveynleriyle ilişkilerinin incelendiği önceki çalışmalarda ebeveyn ve akranların birbirinden farklı hatta birbiriyle çelişen aktörler olarak ele alındığı gözlenmektedir (Douvan ve Adelson, 1966). Ancak yakın zamandaki çalışmalarda akran ilişkilerinin ergenlikte daha önemli olmaya başladığı, ancak yetişkinlerle okulda ve ailede yaşanan etkileşimin, önemini bu dönemde de koruduğu bildirilmektedir (Berndt ve Hestenes, 1996; Harter, 1999). Nitekim Armsden ve Greenberg (1987), benlik saygısı ve yaşam doyumu açısından hem ebeveyn hem de akranı olan bağlanmanın belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle yakın zamanlı görgül çalışmalar benlik saygısını akran yönelimli ve ebeveyn/yetişkin yönelimli olarak ikiye ayırmaktadır (DuBois, Bull, Sherman ve Roberts, 1998; DuBois, Felner, Brand ve George, 1999; Harter, 1999).

Buna paralel olarak bir grup araştırmacı (Seidman, Chesir-Teran, Friedman, Yoshikawa, Allen ve Roberts, 1999) ebeveynleri ve akranları ayrı mikrosistemler olarak ele almakta ve ergenlerin benlik algılarının bu iki farklı mikrosistemden alınan olumlu/olumsuz geri bildirimlerle şekillendiğini belirtmektedir. Cotterell de (1992) bir grup Avustralyalı ergeni incelediği çalışmasında, akranı bağlanmanın benlik saygısını daha güçlü biçimde yordadığını ancak ebeveyni bağlanmanın da belirleyici olduğunu belirtmiştir. Bir başka çalışmada, ergenlerin ebeveyn ve akranlarına birbirinden farklı biçimlerde bağlanmalarına rağmen sonuç davranışlar açısından ebeveyn ve akranlara bağlanmanın birbirleriyle orta derecede güçlü bir ilişki içinde belirleyici olabildiği bulunmuştur (Laible ve ark., 2000).

Ergenlerde benlik saygısıyla ilgili sıklıkla incelenen önemli bir konu da ergenlerin benlik saygısı ile psiko-sosyal uyumları arasındaki ilişkidir. Bir grup araştırmacı, saldırganlık ve olumlu sosyal davranışların, ergenlikteki benlik saygısıyla bağlantılı olduğunu göstermiştir (Eisenberg ve Fabes, 1998; Russell ve Hudson,

1992). Özellikle Eisenberg ve Fabes (1998), olumlu sosyal davranışla benlik saygısı arasındaki ilişkinin çift yönlü olduğuna dair bulgular sunmuştur. Yüksek benlik saygısına sahip ergenlerin, düşük benlik saygısına sahip ergenlere oranla, ihtiyacı olanlara yardım etme davranışında kendilerini daha yetkin hissettikleri ve olumlu sosyal davranışları daha fazla gösterdikleri bulunmuştur. Ayrıca ergenin olumlu sosyal davranışlarda bulunması benlik saygısını artırmaktadır (Yates ve Youniss, 1996). Saldırganlığı yordayan birçok faktör bulunmasına rağmen, düşük benlik saygısına sahip bireylerin saldırgan ve anti-sosyal davranışlara daha fazla yatkın olduğu görülmektedir (Lowenstein, 1989; Lochman ve Lampron, 1986; Paulson, Coombs ve Landsverk, 1990; Russell ve Hudson, 1992).

İlgili literatür incelendiğinde, ergenlikte ebeveynlerle olan sıcak ve destekleyici ilişkilerin olumlu sosyal davranışlarla pozitif yönde, saldırgan davranışlarla ise negatif yönde ilişkili olduğu görülmektedir (Coie ve Dodge, 1998; Kırdap, Kumru ve Bayraktar, 2006; Markiewicz, Doyle ve Brendgen, 2001; Uludağlı-Pekel, Sayıl, Kumru ve Kırdap, 2007). Ayrıca, ebeveyn ve akranı bağlanmayla olumlu-olumsuz sosyal davranışlar arasındaki ilişkiye empatinin aracılık ettiği de bulunmuştur (Eisenberg ve Fabes, 1998; Eisenberg ve McNally, 1993; Hawkins ve Lishner, 1987). Empati, diğeri yönelimli bir duygu olarak olumlu sosyal davranışların gelişimine katkıda bulunmakta, saldırgan davranışları ise azaltmaktadır. Bu nedenle empatik olan kişilerin diğeri insanların kaygılarını gidermeye yönelik bir güdüye sahip oldukları düşünülmektedir (Eisenberg ve Fabes, 1998; Murphy, Shepard, Eisenberg, Fabes ve Guthrie, 1999). Araştırmacılar ayrıca sıcak ve destekleyici ebeveynliğin evde duygusal açıdan olumlu bir ortamın oluşmasına yardımcı olduğunu, bunun da empatinin gelişimine katkıda bulunduğunu belirtmektedir (Garber, Robinson ve Valentiner, 1997; Zahn-Waxler ve Radke-Yarrow, 1990). Eisenberg ve Fabes (1998), tıpkı ebeveyn ilişkilerinde olduğu gibi akran ilişkilerinin de empatinin gelişimi için fırsatlar yaratabildiğini, bunun da olumlu sosyal davranışları besleyip, saldırgan davranışları sınırlandırdığını ifade etmektedir. Ancak Youniss (1985), akran ilişkilerinin ebeveyn ilişkilerinden farklı olarak eşitlik, karşılıklılık gibi özelliklere sahip olduğunu, bu özelliklerin de bakış açısı alma ve empati gelişimine yardımcı olduğunu savunmaktadır.

Benlik saygısıyla ilgili araştırmalarda yaş ve cinsiyet kontrol edilmesi gereken önemli demografik değişkenler olarak ortaya çıkmaktadır. Orta sınıfa mensup örneklerde, ergen bildirimlerine göre erkeklerin kızlardan daha yüksek benlik saygısı gösterdikleri bulunmuştur (Kling, Hyde, Showers ve Buswell, 1999; Wilgenbusch ve Merrell, 1999). Dahası, benlik saygısındaki değişimi inceleyen çalışmalar, ergenlik boyunca

kızlarda benlik saygısının düştüğüne, erkeklerde ise yaşla birlikte yükseldiğine işaret etmektedir (Block ve Robins, 1993; Harter, 1993; Zimmerman, Copeland, Shope ve Dielman, 1997). Bir dizi kesitsel çalışma ise özellikle ergenliğin ilk dönemlerinde erkek ergenlerin kız ergenlerden daha yüksek benlik saygıları olduğunu bildirmesine rağmen (Cairns, 1990; Wigfield, Eccles, Mac Iver, Reuman ve Midgley, 1991), iki cinsiyet grubu arasında fark bulmayan araştırmalar da mevcuttur (Green ve Way, 2005; Mullis, Mullis ve Normandin, 1992).

Yaşla birlikte benlik saygısının değişip değişmediğini inceleyen araştırmalar ise tutarsız sonuçlar vermektedir. Bazı boylamsal çalışmalar (Bergman ve Scott, 2001; Block ve Robins, 1993; Chubb, Fertman ve Ross, 1997; Wade, Thompson, Tashakkori ve Valente, 1989) ve kesitsel bir çalışma (Mullis ve Chapman, 2000) benlik saygısının artan yaşa göre değişmediğini, bu yüzden de yaşın benlik saygısı açısından belirleyici bir değişken olmadığını savunmaktadır. Diğer yandan bazı boylamsal çalışmalar benlik saygısının yaşla birlikte düzenli biçimde arttığını belirtirken (Hirsch ve Rapkin, 1987; Jones ve Meredith, 1996; O'Malley ve Bachman, 1983; Wigfield ve ark., 1991), bazı çalışmalar da ergenlik boyunca benlik saygısının azaldığını bildirmektedir (Brown ve ark., 1998; Robins ve ark., 2002).

Türkiye'de benlik saygısıyla ilgili araştırmalar sosyal fobi, depresyon, stres düzeyi gibi psikopatolojik değişkenlerin benlik saygısını olumsuz yönde yordadığını gösterirken (Arıcıoğulları, Altındağ, Özbülut ve ark., 2002); akademik başarı gibi daha bilişsel değişkenlerin benlik saygısıyla olumlu yönde ilişkili olduğunu göstermiştir (Alkın, 1992). Ergenin benlik saygısında akran ilişkilerinin rolünü, yetiştirme yurdunda kalan ergenlerde inceleyen Durmuş ve Öztürk (1996), akranlarla olan olumlu ilişkilerin benlik saygısını artırdığını ve yetiştirme yurdunun görece olumsuz koşulları karşısında ergenin ruh sağlığını koruduğunu bulmuşlardır. Diğer yandan ebeveyn tutumlarının ergen benlik saygısıyla ilişkisi incelendiğinde, otoriter, duyarlıktan yoksun tutumların düşük benlik saygısıyla; demokratik, destekleyici tutumların ve davranışsal kontrolün ise yüksek benlik saygısıyla bir arada olduğu bulunmuştur (Haktanır ve Baran, 1998; İkizoğlu, 1993; Kındap, Sayıl ve Kumru, 2008).

Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Ergenlik döneminde ebeveyn ve akrana güvenli bağlanma, özerkleşme ve yetişkin olma sürecinde ergeni farklı biçimlerde besleyerek onun olumlu kendilik gelişimine ve kendine verdiği değere hizmet eden önemli bileşenlerdir. Literatürde bu ilişkileri ortaya koyan birkaç araştırma (Laible ve ark., 2000) ve ergenin olumlu olumsuz davranışları ile benlik saygısı arasında-

ki ilişkileri gösteren araştırmalar (örn., Baumeister, Bushman ve Campbell, 2000; Eisenberg ve Fabes, 1998; Yates ve Youniss, 1996) olmakla birlikte, ebeveyn ve akrana güvenli bağlanmanın yaratacağı pozitif bağlanmanın ergenin empatik ilgileri ve sosyal davranışsal özellikleri yoluyla benlik saygısına olan etkileri görece daha yeni araştırılan bir konudur. Ebeveyn ve akrana bağlanma, ve olumlu/olumsuz sosyal davranışlar ile benlik saygısı ve empati arasındaki ilişkilerden yola çıkarak Laible ve arkadaşları (2004), bir model önermiş ve farklı etnik kökenlerden Amerikalı kız ve erkek ergenler üzerinde modeli sınıamışlardır. Elde ettikleri sonuçlar, ebeveyn ve akranın benlik saygısı üzerinde doğrudan etkili olduğunu, akran bağlanma ve benlik saygısı arasındaki ilişkilerde ise, özellikle kızlar söz konusu olduğunda, empati ve olumlu sosyal davranışların aracı değişken olarak rol oynadığını göstermiştir. Araştırma sonuçları ebeveyn ve akranın bağlanmanın benlik saygısıyla ilişkili olduğunu ancak bu ilişkilerin doğalarının farklılaştığını göstermiştir.

Araştırmamızın temel amacı, batı literatüründen elde edilen bulgular temelinde oluşturulan bu modelde yer alan ilişkileri Türkiye'de kentli ergenler ve yetişkinliğe geçiş evresindeki gençler üzerinde sınıamaktır. Bu amaçla lise ve üniversite öğrencileri ele alınmıştır. Bu araştırmanın hem ulusal hem de uluslararası literatüre birkaç açıdan katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Birincisi, araştırmamız gençlerin gelişiminde potansiyel olarak farklı etkilere sahip ebeveyn ve akran bağlanmasının, benlik saygısıyla olan ilişkilerini doğrudan ve dolaylı (empati ve olumlu/olumsuz sosyal davranışlar üzerinden) olarak inceleyen Türkiye'deki ilk çalışmadır. İkincisi, bağlamsal bir yaklaşımla Türk ergenlerin benlik saygılarını açıklamada daha bütüncül bir resim ortaya koyabilme potansiyeline sahiptir. Bu sayede araştırmanın bulguları, Türkiye'de çalışan uygulamacılara ergenin benlik saygısını yükseltmede göz önüne alınmaları gereken bazı değişkenler konusunda yardımcı olabilecektir. Son olarak, özellikle kız ve erkek ergenlerin sosyalleşme süreçlerinin farklılığı ve önemli değişimlerin yer aldığı ergenlik ve yetişkinliğe geçiş evreleri göz önüne alındığında, modelin hem cinsiyetler hem de ergenliğin farklı evreleri açısından ayrı ayrı sınıanması, ilgili literatürü zenginleştirecektir.

Bu bağlamda araştırmanın hipotezleri şu şekilde sıralanmıştır:

1. Ebeveyn ve akranın güvenli bağlanmanın benlik saygısını ve empatiyi doğrudan ve pozitif yönde yordayacağı, empatinin olumlu sosyal davranışları artırırken, olumsuz sosyal davranışları azaltacağı düşünülmektedir. Olumlu sosyal davranışların benlik saygısını pozitif yönde, olumsuz sosyal davranışların ise negatif yönde yordayacağı beklenmektedir.

2. Ebeveyn ve akranın güvenli bağlanmanın bir-

biriyile ilişkili olması beklenmektedir.

3. Modeldeki değişkenler arasındaki ilişkilerin, ergenliğin evresine (lise ve üniversite) ve cinsiyete göre değişiklik göstermesi beklenmektedir.

Yöntem

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, kapsamlı bir projenin ön çalışmasında yer alan katılımcıların bir kısmı oluşturmaktadır. Araştırmaya Ankara'nın orta sosyo ekonomik düzeyi temsil eden değişik bölgelerinden seçilen 6 orta eğitim okulu ve üç devlet üniversitesinde okuyan 460 ergen katılmıştır. Tek değişkenli ve çok değişkenli aşırı de-ğerleri olan 22 katılımcının veri setinden çıkarılmasıyla örneklem sayısı 438'e düşmüş ve tüm analizler bu örneklem üzerinden yapılmıştır. Katılımcılar toplam 204 (104 erkek, 100 kız) lise ve 234 (83 erkek, 151 kız) üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Liseli gençlerde yaş aralığı 14-18 (*Ort.* = 16.01, *S* = 1.05), üniversiteli gençlerde ise 18-25 arasındadır (*Ort.* = 20.93, *S* = 1.68). Gençlerden anne babalarının eğitim durumuyla ilgili bilgi alınmış ve liseli ergenlerin % 56'sı annelerinin lise ve üzeri eğitim aldığını belirtirken, bu oranın babalarda % 74 olduğu görülmüştür. Üniversiteli gençlerde ise lise ve üzeri eğitim alan annelerin oranı % 59, babaların ise % 73'tür.

Veri Toplama Araçları

Benlik Algısı Ölçeği - Ergen Formu (Self-Perception Profile for Adolescents; Harter, 1988). Ölçek altı alt boyuttan (Akademik Yeterlik, Davranıştan Hoşnutluk, Bütünsel Öz-Değer, Atletik Yeterlik, Akran Onayı / Sosyal Kabul, Fiziksel Görünüş) oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik çalışması Şahin ve Güvenç-Berkem (1996) tarafından yapılmış ve alt ölçeklerin iç tutarlık katsayılarının .77 ile .90 arasında değiştiği, tüm ölçeğin iç tutarlık katsayısının ise .88 olduğu bulunmuştur. Bütünsel öz-değerin genel benlik saygısının bir göstergesi olarak kullanılabilceği belirtilmektedir (Harter, 1999). Bu nedenle, araştırmamızda ilgilenilen değişkenler açısından ölçeğin yalnızca bütünsel öz-değer alt-ölçeğinin kullanılması uygun görülmüştür (Örnek madde: "Bazı gençler kendileriyle oldukça barışıklırlar oysa bazıları çoğunlukla kendileriyle barışık değildirlir"). Katılımcılardan öncelikle birbirine alternatif iki yargı içeren ve "oysa" bağlacıyla ayrılan iki cümleden kendilerini en iyi ifade eden seçmeleri, sonrasında ise "Bana Tamamen Uyuyor", "Bana Kısmen Uyuyor" seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmektedir. Bu ölçekten alınan yüksek puan algılanan öz-değerin (benlik saygısının) yüksek olduğunu göstermektedir. Bu araştırmada lise örneklemini için

bütünsel öz-değer alt ölçeği için Cronbach Alfa değeri .79 olarak bulunmuştur.

Benlik Algısı Ölçeği - Üniversite Öğrencileri Formu (Self-Perception Profile for College Students; Harter, 1988). Araştırmada üniversite örneklemini için Benlik Algısı Ölçeği Üniversite Öğrencileri Formu kullanılmıştır. Bu formun uygulanışı ergen formu gibidir ancak ölçek maddeleri farklılaşmaktadır (Örnek madde: "Bazı öğrenciler kendileri gibi biri olmaktan hoşnuturlar oysa bazıları farklı olmayı isterler"). Ölçeğin Türk örneklemini için güvenilirlik çalışmasını Güvenç (1996) yapmıştır. Bu çalışmada alt-ölçeklerin iç tutarlık katsayılarının .76 ile .92 arasında değiştiği, tüm ölçeğin iç tutarlık katsayısının ise .94 olduğu bulunmuştur. Üniversite örneklemini için de yalnızca bütünsel öz-değer alt-boyutu ele alınmış ve iç tutarlık katsayısı Cronbach Alfa cinsinden .78 bulunmuştur.

Kişilerarası Tepkisellik İndeksi (Interpersonal Reactivity Index; Davis, 1983). Orijinal ölçek üç alt boyuttan oluşmasına rağmen ilgilenilen değişkenler açısından bu araştırmada Empati (Örnek madde: "Birinin azarlandığını ya da alaya alındığını gördüğümde ona yardım etmek isterim") ve Başkalarının Bakış Açısını Alma (Örnek madde: "Birine çok kızdığımında bile, onun neler hissettiğini anlamaya çalışırım") alt ölçekleri kullanılmıştır. Her bir alt ölçek 7'şer maddeden oluşmaktadır ve Likert tarzı (1 = Tamamen katılıyorum, 5 = Hiç Katılmıyorum) puanlanmaktadır. Ölçek Türkiye'de daha önce Kumru, Carlo ve Edwards (2004) tarafından kullanılmış ve Empati alt-ölçeği için iç tutarlık katsayısı Cronbach Alfa değeri olarak .53, Bakış Açısını Alma alt-ölçeği için ise .59 bulunmuştur. Çalışmamızda empati alt boyutu için bu değer .75, başkalarının bakış açısını alma alt boyutu için ise .78 bulunmuştur. Bu iki alt-ölçek puanı Empati gizil değişkenini yordamak amacıyla gösterge değişken olarak kullanılmıştır.

Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Ölçeği (Parental and Peer Attachment Scale; Armsden ve Greenberg, 1987). Ölçek ebeveyn ve akrana bağlanmayı ölçen iki alt ölçekten oluşmaktadır. Her iki ölçekte de birbirine benzer 12 madde bulunmaktadır (Örnek madde: "Anne/babam duygularına saygı duyar" ve "Arkadaşlarım duygularına saygı duyar"). Ölçek beş dereceli olarak değerlendirilmektedir (1 - Asla, 5 - Daima). Ölçeğin ebeveyn formunun geçerlik güvenilirlik analizleri Günaydın, Selçuk, Sümer ve Uysal (2005) tarafından yapılmış ve hem anne hem de baba formlarının üniversite örneklemindeki iç tutarlık katsayılarının yüksek olduğu bulunmuştur (sırasıyla, Cronbach α = .88 ve .90). Ayrıca, ölçeğin anne ve baba formları arasındaki güçlü ilişki ve özsaygı değişkeniyle anne/babaya bağlanma arasında bulunan pozitif ilişki ölçeğin yapı geçerliği için destek olarak verilmiştir. Bizim çalışmamızda

ise her iki alt-ölçek için de iç tutarlık katsayılarının lise ve üniversite örneklemelerinde yeterli düzeyde olduğu görülmektedir (Akrana bağlanma alt-ölçeği için lise örnekleminde .73; üniversite örnekleminde .79; Ebeveyne bağlanma alt-ölçeği için lise örnekleminde .84; üniversite örnekleminde .88). Ölçeklerden alınan yüksek puanlar güvenli bağlanmayı, düşük puanlar ise güvensiz bağlanmayı göstermektedir.

Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği (Prosocial and Aggressive Behaviors Scale; Boxer, Tisak, ve Goldstein, 2004). Toplam 25 maddeden oluşan bu ölçekte her biri 5'er maddeden oluşan iki saldırganlık alt ölçeği (Amaca Yönelik (Proaktif) ve Tepkisel (Reaktif) Saldırganlık) ve üç olumlu sosyal davranış alt ölçeği (Özgeci, Amaca Yönelik ve Tepkisel Olumlu Sosyal Davranış) bulunmaktadır. Ölçek dört dereceli olarak değerlendirilmektedir (1 - Hiç Tanımlamıyor, 4 - Kesinlikle Tanımlıyor) Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması söz konusu proje kapsamında yapılmıştır. Bu araştırmanın analizlerinde Olumlu Sosyal Davranış gizil değişkenini temsil etmek için özgeci (Örnek madde: "Kendiliğimden/içimden geldiği için başkalarına yardım ederim"; Cronbach $\alpha = .73$) ve tepkisel olumlu sosyal davranış (örn., "Birileri benden uygun bir şekilde istediğinde genellikle onlara iyilik yaparım; Cronbach $\alpha = .64$) alt ölçekleri; saldırganlık gizil değişkenini temsil etmek için ise tepkisel saldırganlık (örn., "Birileri beni sınırlendirdiğinde veya keyfimi kaçırdığımda onlara vururum") ve amaca yönelik saldırganlık (örn., " Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarına vururum") alt ölçeklerinden elde edilen toplam saldırganlık puanı kullanılmıştır (Cronbach $\alpha = .89$) Alt ölçeklerden alınan yüksek puanlar o boyuta dair davranışın daha sık sergilenmekte olduğuna işaret etmektedir.

Olumlu Sosyal Davranış Yönelimi Ölçeği (Prosocial Tendencies Measure; Carlo ve Randall, 2002). Bu ölçek olumlu sosyal davranışları üniversite örnekleminde ölçmek için kullanılmıştır. Ölçek kamusal, duygusal, özgeci, itaatkar, gizli ve acil durumlardaki olumlu sosyal davranışlar olmak üzere toplam altı alt ölçekten ve 25 maddeden oluşan beş dereceli (1 - Beni Hiç Tanımlamıyor, 5 - Beni Çok İyi Tanımlıyor) bir ölçektir. Ölçekle ilgili geçerlik güvenilirlik çalışması Kumru, Carlo ve Edwards (2004) tarafından gerçekleştirilmiş ve alt ölçeklerin iç tutarlık katsayılarının orta ergenlik dönemindeki araştırma örneklemini için .75 ile .86 arasında değiştiği bulunmuştur. Araştırmamızda ise bir gizil değişken olarak olumlu sosyal davranışı temsil etmek amacıyla duygusal (örn., "Baskalarına en iyi yardımı duygulu anlarda yaparım" Cronbach $\alpha = .74$), özgeci (örn., "Çok üzgün birini rahatlattığım zaman kendimi iyi hissederim" Cronbach $\alpha = .62$) ve gizli olumlu sosyal davranış (örn., "Para bağış yaptığım

zaman ismimin bilinmemesini tercih ederim" Cronbach $\alpha = .81$) alt-ölçekleri kullanılmıştır. Alt ölçeklerden alınan yüksek puanlar bireyin o olumlu sosyal davranışı sergileme sıklığını ifade etmektedir.

Saldırganlık Ölçeği (Aggression Scale; Buss ve Perry, 1992). Yetişkinlerde ve ergenlerde kullanılmak amacıyla Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilen ölçek fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık ve öfke olmak üzere dört alt-boyuttan ve 29 maddeden oluşmakta (Örnek maddeler: "Çoğu insandan daha fazla kavga ederim" ve "İnsanlar benimle aynı görüşte olmadığı zaman onlarla tartışmadan duramam") ve her bir madde 5 dereceli ölçek (1 - Tamamen Doğru, 5 - Tamamen Yanlış) üzerinden değerlendirilmektedir. Orijinal ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği .80; fiziksel, sözel, öfke ve düşmanlık alt-boyutları için Cronbach Alfa cinsinden iç tutarlık katsayıları ise sırasıyla .85, .72, .83 ve .77 olarak bulunmuştur (Buss ve Perry, 1992). Sümer (2003) tarafından yapılan uyarlama çalışmasında ise alt boyutların iç tutarlık katsayılarının .58 ile .77 arasında değiştiği bildirilmiştir. Araştırmamızda saldırganlık gizil değişkenini yordamak için bu dört alt boyuttan fiziksel saldırganlık (Cronbach $\alpha = .86$), öfke (Cronbach $\alpha = .85$) ve düşmanlık (Cronbach $\alpha = .64$) alt-boyutları kullanılmış, sadece iki maddeyle temsil edilen ve iç tutarlığı düşük olan sözel saldırganlık (Cronbach $\alpha = .47$) alt boyutu dışarıda bırakılmıştır.

İşlem

Bu araştırmanın verileri, çocukluktan ergenliğe ve ergenlikten yetişkinliğe geçiş dönemlerinde ergen gelişimini ele alan kapsamlı bir projenin ön çalışması çerçevesinde toplanmıştır. Uygulamalara başlamadan önce Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili bölümlerinden gerekli izinler alınmış, ayrıca lise örneklemini oluşturan ergenlerin ebeveynlerine bilgilendirici izin formları gönderilmiş ve ebeveynin izni olan çocuklar araştırmaya katılmıştır. Üniversite örneklemini ise gönüllü katılımcılardan oluşmuştur. Araştırmada kullanılan ölçme araçları geniş bir ölçek bataryasının bir bölümünü oluşturmaktadır. Tüm ölçek bataryası bölünerek 45-70 dakika arası değişen sürelerde, ders saatlerinde ve iki ayrı oturumda uygulanmıştır. Uygulamalar, biri erkek dördü kız olmak üzere beş doktora öğrencisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Oturumlarda katılımcılara önce ölçeklerle ve araştırmanın amacıyla ilgili bilgi verilmiş ve oturumlar boyunca katılımcıların ölçeklerle ilgili sorularına açıklık getirilmiştir.

Bulgular

Veri Analizi

Gerek temel ölçüm modeli, gerek daha sonraki modeller LISREL 8.7 (Joreskog ve Sorbom, 1993) prog-

ramıyla yapısal eşitlik modeli temel alınarak oluşturulmuştur. Modellerin yapılandırılmasında Kovaryans Matris'leri ve en yüksek olasılık tahmini (maximum likelihood estimation) kullanılmıştır. Modelin veriye uyumu temel olarak Ki Kare (χ^2) Uyum testi (Chi-Square Goodness of Fit), İyilik Uyum İndeksleri (Goodness of Fit) ve Karşılaştırmalı Uyum İndeksleri'ne (Comparative Fit Indices) dayanmaktadır.

Yukarda sözü edilen ölçek ve alt ölçek puanları modelde gösterge değişken olarak kullanılmıştır. Tek gösterge değişkenle temsil edilen ebeveyn bağlılığı, akran bağlılığı ve liseli gençler için saldırganlık gizil değişkenlerinde parselleme (parceling) yöntemi uygulanarak gösterge değişken iki eşit parçaya bölünmüştür (Ebeveyn bağlılığını yordamak için Ebeveyn Bağlılığı-1 ve Ebeveyn Bağlılığı-2; Akran bağlılığını yordamak için Akran Bağlılığı-1 ve Akran Bağlılığı-2; Saldırganlık gizil değişkenini yordamak için Saldırganlık-1 ve Saldırganlık-2). Bu yöntemde ölçek madde-

leri rasgele bir şekilde iki eşit parçaya ayrılmakta ve bu eşit parçalar gösterge değişken olarak kullanılmaktadır. Bandalos (2002), bu yöntemin uyum indekslerini iyileştiren bir yöntem olduğunu belirtmektedir. Birçok çalışmada da bu yöntemin kullanılmasıyla daha iyi model veri uyumuna ulaşılmıştır (örn., Gribbons ve Hocevar, 1998; Takahashi ve Nasser, 1996; Thomson ve Melancon, 1996). Benlik saygısı gizil değişkenin yordanmasında ise yalnızca bütünsel öz-değer gösterge değişkeni kullanılmıştır. Burada ise $[(1 - \alpha_x) \cdot \text{varyans}_x]$ denklemiyle elde edilen hata varyansı değerinin sabitlenmesi yöntemi kullanılmıştır.

Dolaylı etkilerin değerlendirilmesinde ise LISREL sonuçları temel alınmıştır. Ayrıca ilk önce gizil değişkenler arasındaki doğrudan ilişkilere, daha sonra aracı değişkenlerin modele girmesiyle doğrudan ilişkilerin gücünün azalıp azalmadığına bakılmıştır. Bu azalışın anlamlı olup olmadığını test etmek için Sobel Test'i kullanılmıştır.

Tablo 1. Lise Kız ve Erkek Örnekleme Benlik Saygısı Modellerinde Yer Alan Gösterge Değişkenlerin Betimsel İstatistikleri ve Kendi Aralarındaki Korelasyonlar

	Bütünsel Özdeğer	Sald.-1	Sald.-2	Özgeçililik	Tepkisel OSD	Empati	Perspektif Alma	Ebv. Bağ-1	Ebv. Bağ-2	Akr. Bağ-1	Akr. Bağ-2
Bütünsel Özdeğer	-	-.23*	-.16*	.14	.15*	.13	.09	.39**	.30**	.29**	.27**
Sald.-1	-.06	-	.80**	-.03	-.13	-.27**	-.26**	-.13	-.18**	-.18*	-.24*
Sald.-2	-.24*	.71**	-	.09	-.07	-.13	-.15*	-.03	-.20*	-.18*	-.20*
Özgeçililik	.06	.06	-.06	-	.40**	.25**	.07	.11	.15*	.16*	.25**
Tepkisel OSD	.01	-.14	-.09	.50**	-	.14	.03	.01	.05	.23*	.25**
Empati	.14	-.30**	-.28**	.23**	.10	-	.45**	.02	.08	.02	.02
Perspektif Alma	.06	-.37**	-.46**	.17*	.11	.37**	-	.06	.13	-.12	-.01
Ebv. Bağ-1	.26**	-.11	-.16*	.10	.07	.13	.16*	-	.67**	.17*	.21*
Ebv. Bağ-2	.21*	-.18*	-.21*	.08	.12	.10	.28**	.81**	-	.17*	.32**
Akr. Bağ-1	.14	.06	-.05	.21*	.18*	.04	.09	.27**	.16*	-	.68**
Akr. Bağ-2	.17*	-.05	-.22*	.35**	.20*	.09	.16*	.21*	.23*	.78**	-
Ort. _{Kız}	15.85	7.11	7.27	11.29	13.82	29.30	30.38	20.99	22.25	22.09	24.15
S	2.77	2.31	2.14	2.05	2.02	3.89	3.93	4.51	4.91	3.45	4.05
Ort. _{Erkek}	15.67	8.05	8.05	11.25	13.30	28.27	24.56	20.51	21.83	21.06	22.39
S	3.16	3.93	3.19	2.13	2.08	3.55	4.36	3.59	4.32	3.27	3.56

* $p < .05$, ** $p < .001$

Not. Üst yarıdaki korelasyon değerleri erkek örnekleme aittir.

Tablo 2. Üniversite Örneklemini İçin Benlik Saygısı Modelinde Yer Alan Gösterge Değişkenlerin Betimsel İstatistikleri ve Kendi Aralarındaki Korelasyonlar

	Bütünsel Özdeğer	Duygusal OSD	Özgeci OSD	Anonim OSD	Ebv. Bağ-1	Ebv. Bağ-2	Akr. Bağ-1	Akr. Bağ-2	Fiziksel Sald.	Öfke	Düşmanlık	Empati	Persp.
Duygusal OSD	.14												
Özgeci OSD	.17	.56**											
Anonim OSD	.09	.32**	.35**										
Ebv. Bağ-1	.26**	.11	.21**	.09									
Ebv. Bağ-2	.24**	.16*	.27**	.19*	.79**								
Akr. Bağ-1	.25**	.01	.02	.01	.51**	.37**							
Akr. Bağ-2	.18*	.14	.18*	.21**	.46**	.48**	.72**						
Fiziksel Sald.	-.08	.09	.03	-.13	-.19*	-.17*	-.22**	-.28**					
Öfke	-.25**	.06	.10	-.01	-.27**	-.22**	-.33**	-.30**	.48**				
Düşmanlık	-.21*	.01	-.09	-.15	-.45**	-.39**	-.47**	-.56**	-.35**	.54**			
Empati	.18*	.44**	.53**	.25**	.19*	.25**	.02	.23**	.09	.08	-.09		
Persp.	.20*	.36**	.46**	.20*	.05	.09	-.01	.16	-.08	-.18*	-.16	.53**	
<i>Ort.</i>	19.23	17.37	23.03	18.00	21.50	23.31	21.71	24.03	20.03	25.01	20.56	28.89	25.53
<i>S</i>	3.28	3.80	3.79	3.97	3.98	4.16	3.23	3.29	6.51	7.25	4.97	3.32	2.29

* $p < .05$, ** $p < .001$

Test sonuçlarında elde edilen z değerinin 1.96 - 2.50 arasında olması düşüşün $p < .05$ düzeyinde, 2.51 ve üzerinde olması ise düşüşün $p < .01$ düzeyinde anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Her iki kriteri de yerine getiren değişkenler aracı değişken olarak kabul edilmiştir.

Araştırmada yer alan ve gösterge değişken olarak kullanılan değişkenlerin birbirleriyle korelasyonları lise örneklemindeki kız ve erkekler için ayrı olarak Tablo 1’de, üniversite örneklemini için de Tablo 2’de verilmiştir. İlişkiler incelendiğinde olumlu sosyal ve bilişsel özellikler olarak değerlendirilebilecek değişkenlerin (özdeğer, empati, akran/ebeveyne bağlanma, özgeci davranış, tepkisel olumlu sosyal davranış vb.) birbirleriyle pozitif yönde, olumsuz sosyal davranış olarak ele alınan saldırganlık alt-boyutlarının ise özdeğer, empati ve akrana bağlanma ile negatif yönde ilişkili olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar araştırma hipotezlerini desteklemektedir.

Liseli Kız ve Erkek Ergenlerde Benlik Saygısı Modeli’nin Sınanması

Lise örnekleminde benlik saygısı modeli sınanırken verinin modele iyi uyum gösterdiği ve hem

ölçüm modelinin [$\chi^2(30)$, ($N = 204$) = 50.08, $p = .06$, RMSEA = .06, GFI = .96, AGFI = .91, CFI = .97, NNFI = .94] hem de yapısal modelin [$\chi^2(31)$, ($N = 204$) = 53.88, $p = .06$, RMSEA = .06, GFI = .97, AGFI = .90, CFI = .97, NNFI = .94]. uyum indekslerinin kabul edilebilir olduğu görülmektedir. Benlik saygısı düzeyinin kız ve erkek ergenler arasında farklılaşıp farklılaşmadığını görmek için bağımsız gruplar için t-testi uygulanmış ve grupların benlik saygısı (bütünsel öz-değer) açısından farklılaşmadığı bulunmuştur ($t = .736$, $p = .127$). Bütünsel öz-değer alt ölçeğinin kız ($Ort. = 16.1$) ve erkeklerdeki ($Ort. = 15.7$) ortalamaları yaklaşık aynı düzeyde olmakla birlikte kız ve erkek ergen örneklemelerinde benlik saygısının ilişkili olduğu değişkenler farklılaşmaktadır. Bu nedenle model cinsiyetler için ayrı ayrı sınanmıştır. Tablo 3 ve 4’te, kız ve erkek ölçüm modellerinin gösterge değişkenlerle gizil değişkenler arasındaki standart katsayıları, t-değerleri, hata varyansları ve R^2 değerleri yer almaktadır. Tüm göstergelerin gizil değişkenler üzerindeki yüklerinin anlamlı ($p < .01$) olduğu görülmektedir.

Kız Ergenler İçin Benlik Saygısı Modeli Doğrudan Etkiler. Kız ergenler için oluşturulan

Tablo 3. Lise Örneklemini Kız Ölçüm Modeli’nin Standardize Edilmiş Parametre Ölçümleri

Yol	Standart Katsayı (t değeri)	Hata Varyansı	R^2
Öz-değer - Benlik Saygısı	.90 (11.28)*	1.52	.80
Empati - Empatik Olma	.54 (4.83)*	5.78	.30
Perspektif Alma - Empatik Olma	.69 (5.76)*	3.97	.47
Ebv. Bağ.-1 - Ebv. Bağ.	.81 (7.27)*	2.59	.66
Ebv. Bağ.-2 - Ebv. Bağ.	.99 (8.56)*	0.01	.99
Akr. Bağ.-1 - Akr. Bağ.	.63 (5.00)*	4.29	.40
Akr. Bağ.-2 - Akr. Bağ.	.99 (6.85)*	1.18	.51
Saldırganlık-1 - Saldırganlık	.73 (7.35)*	4.78	.53
Saldırganlık-2 - Saldırganlık	.98 (9.95)*	0.36	.95
Özgeci Dav. - Ol. Sos. Dav	.99 (3.90)*	0.50	.67
Tepkisel OSD Dav. - Ol. Sos. Dav.	.44 (2.99)*	5.42	.19

* $p < .01$

Tablo 4. Lise Örneklemini Erkek Ölçüm Modeli’nin Standardize Edilmiş Parametre Ölçümleri

Yol	Standart Katsayı (t değeri)	Hata Varyansı	R^2
Öz-değer - Benlik Saygısı	.89 (11.29)*	2.13	.79
Empati - Empatik Olma	.81 (5.08)*	1.55	.65
Perspektif Alma - Empatik Olma	.55 (4.24)*	4.90	.31
Ebv. Bağ.-1 - Ebv. Bağ.	.86 (7.50)*	1.77	.74
Ebv. Bağ.-2 - Ebv. Bağ.	.77 (6.93)*	3.09	.60
Akr. Bağ.-1 - Akr. Bağ.	.74 (6.90)*	3.81	.55
Akr. Bağ.-2 - Akr. Bağ.	.91 (8.15)*	1.09	.83
Saldırganlık-1 - Saldırganlık	.99 (8.04)*	0.99	.99
Saldırganlık-2 - Saldırganlık	.70 (4.53)*	3.49	.49
Özgeci Dav. - Ol. Sos. Dav	.65 (3.90)*	0.50	.42
Tepkisel OSD Dav. - Ol. Sos. Dav.	.62 (4.43)*	3.89	.38

* $p < .01$

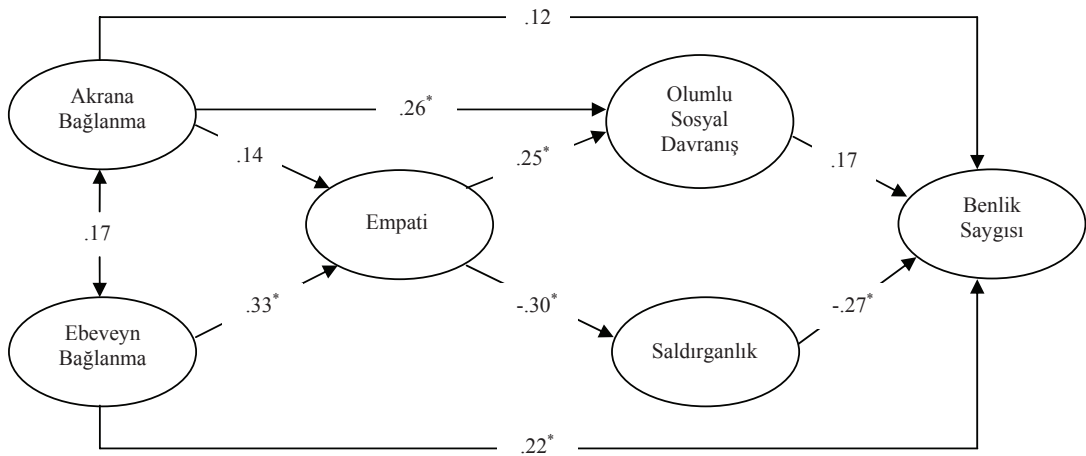
benlik saygısı modeli genel uyum indeksleri açısından iyi uyum göstermektedir; $\chi^2(31)$, ($N = 100$) = 50.08, $p = .06$, RMSEA = .07, GFI = .92, AGFI = .83, CFI = .94, NNFI = .90. Şekil 1’de verilen model incelendiğinde, akrana bağlanma ile ebeveyne bağlanmanın birbirleriyle ilişkili olmadığı görülmektedir. Ayrıca akrana bağlanma benlik saygısını doğrudan yordamamaktadır. Standardize edilmiş katsayı değerine göre anlamlı olan yollar, kız ergenlerde ebeveyne bağlanmanın benlik saygısını (.22) ve empati gelişimini (.33); empatik olmanın, olumlu sosyal davranışları (.25) ve saldırgan davranışları (-.30) yordadığını göstermektedir. Olumlu sosyal davranışların benlik saygısını doğrudan yordamadığı, saldırganlığın ise benlik saygısıyla negatif yönde ilişkili olduğu gözlenmiştir (-.27). Ayrıca modifikasyon indeksleri Akrana Bağlanma ve Olumlu Sosyal Davranışlar arasında bir yol eklenmesiyle modelin χ^2 değerinin 65.86’dan 50.08’e düşeceğine, diğer bir deyişle eklenen yolla modelin veriyi daha iyi temsil edeceğine işaret etmiş ve bu ilişkinin literatürle de uyumlu olması nedeniyle (örn., Laible ve ark., 2000; Markiewicz ve ark., 2001) orijinal modelden farklı olarak modelimizde akrana bağlanma ile olumlu sosyal davranışlar arasında bir yol eklenmiştir (.26).

Dolaylı Etkiler. Modeldeki aracı değişken rollerine bakıldığında empati ve saldırganlığın ebeveyne bağlanma ve benlik saygısı arasında aracı rol oynadığı görülmektedir (sırasıyla dolaylı etkiler için standardize edilmiş katsayılar, .31 ve -.18; $p < .05$). Ayrıca Sobel testi sonuçları da empatinin aracı değişken olarak modele girdiğinde ebeveyne bağlanma ile saldırganlık arasındaki ilişkinin gücünü; benzer şekilde saldırganlık değişkeninin de empati ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin gücünü anlamlı biçimde azalttığını göstermektedir (sırasıyla, $z = -2.32$, $p = .02$; $z = 2.18$, $p = .03$).

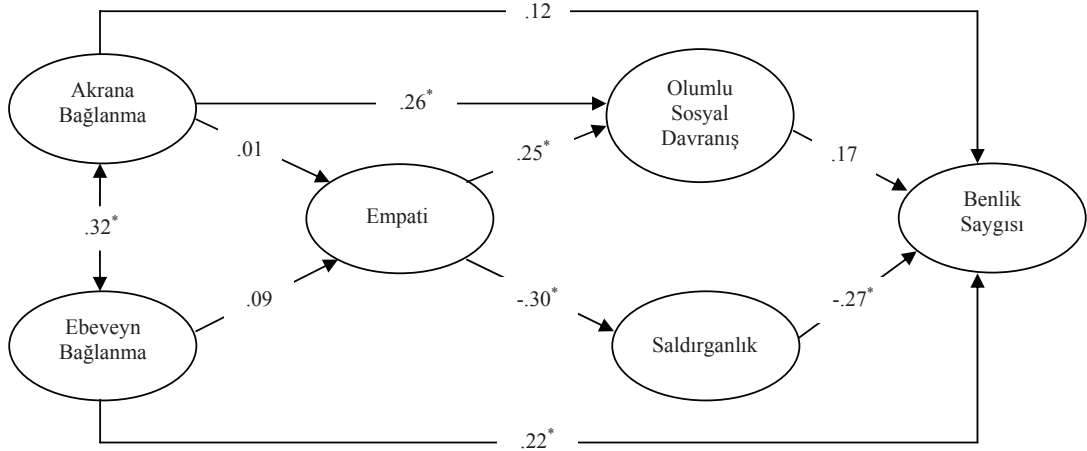
Erkek Ergenler İçin Benlik Saygısı Modeli

Doğrudan Etkiler. Erkek ergenlerin ele alındığı benlik saygısı modeli de veriyle iyi bir uyum göstermiştir; $\chi^2(31)$, ($N = 104$) = 42.53, $p = .13$, RMSEA = .05, GFI = .93, AGFI = .86, CFI = .96, NNFI = .93. Şekil 2’deki model incelendiğinde, akrana ve ebeveyne bağlanmanın benlik saygısını doğrudan yordadığı görülmektedir (sırasıyla, .36, .48). Akrana ve ebeveyne bağlanmanın da ilişkili olduğu bulunmuştur (.32). Ayrıca empati saldırgan davranışları negatif yönde (-.33), olumlu sosyal davranışları pozitif yönde (.30) yordamaktadır. Olumlu sosyal davranışlar benlik saygısını yükseltmekte (.26), saldırgan davranışlar ise düşürmektedir (-.23). Kızlara ilişkin modelde olduğu gibi modifikasyon indeksleri bu modelde de akrana bağlanma ile olumlu sosyal davranış arasında bir yol eklenmesiyle χ^2 değerinin 55.74’ten 42.53’e düşeceğine, işaret ettiği için önerilen yol eklenerek modelin uyum indeksleri iyileştirilmiştir. Akrana bağlanma ve olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkinin güçlü olduğu görülmektedir (.43).

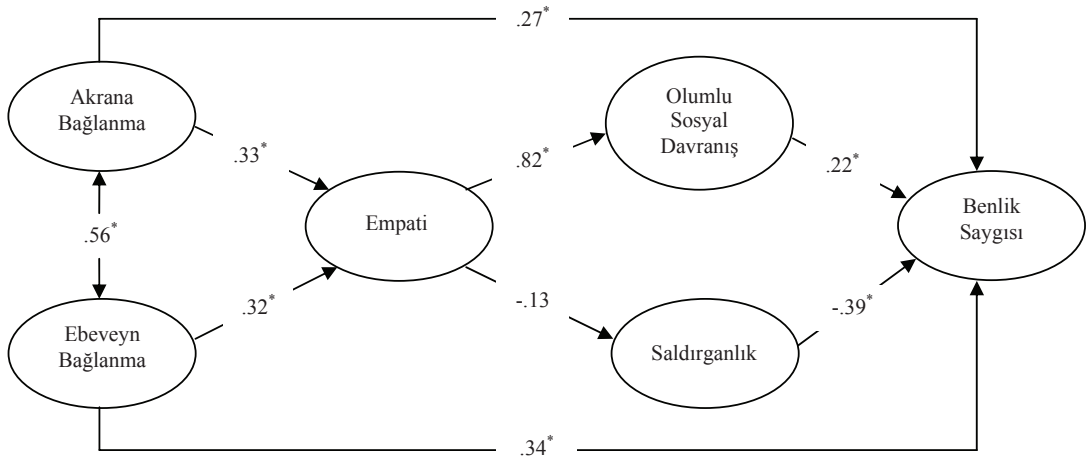
Dolaylı Etkiler. Modelde empati ve olumlu sosyal/saldırgan davranışların ebeveyne/akrana bağlanma ile benlik saygısı arasında aracı rol oynamadığı görülmektedir.

Şekil 1. Lise Örnekleme Kız Ergenler İçin Benlik Saygısı Modeli

Şekil 2. Lise Örneklemini Erkek Ergenler İçin Benlik Saygısı Modeli

Şekil 3. Üniversite Örneklemini İçin Benlik Saygısı Modeli

Üniversite Örneklemini İçin Benlik Saygısı Modeli'nin Sınanması

Doğrudan etkiler. Üniversite örneklemindeki kız ve erkek ergenlerde benlik saygısı modelindeki örüntüler farklılaşmadığı için tek model sınanmıştır. Ölçüm modelinde yer alan tüm göstergelerin gizil değişkenler üzerindeki yüklerinin anlamlı ($p < .01$) olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 5). Ölçüm modelinin uyum indeksleri tatminkar düzeydedir; $\chi^2(51)$, ($N = 234$) = 137.45, $p < .001$, RMSEA = .08, GFI = .92, AGFI = .86,

CFI = .94, NNFI = .91. Yapısal eşitlik modelinin uyum indeksleri de modelin, üniversite verisini iyi düzeyde açıkladığını göstermektedir; $\chi^2(53)$, ($N = 234$) = 138.24, $p < .001$, RMSEA = .08, GFI = .92, AGFI = .86, CFI = .94, NNFI = .91. Şekil 3'teki yollar incelendiğinde, bulgular, akrana bağlanma ve ebeveyne bağlanmanın ilişkili olduğuna işaret etmektedir (.56). Diğer yandan akrana ve ebeveyne bağlanmanın benlik saygısını (sırasıyla, .27 ve .34) ve empatiyi (sırasıyla, .33 ve .32); empatinin de olumlu sosyal davranışı (.82) yordadığı görülmüştür.

Bu modelde empatinin saldırganlığı yordamadığı ama saldırgan davranışların benlik saygısı ile olumsuz yönde ilişkili (-.39) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca olumlu sosyal davranış ile benlik saygısı ilişkilidir (.22).

Dolaylı Etkiler. Model incelendiğinde empati ve olumlu sosyal davranışların akrana bağlanma ve benlik saygısı arasında aracı değişken olarak rol oynayabileceği görülmektedir (sırasıyla dolaylı etkiler için standardize edilmiş katsayılar, .20 ve .17, $p < .05$). Sobel testi sonuçları incelendiğinde de empati değişkeninin akrana bağlanma ve olumlu sosyal davranış arasındaki ilişkinin gücünü, benzer şekilde olumlu sosyal davranışın da empati ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin gücünü anlamlı biçimde düşürdüğü görülmektedir (sırasıyla, $z = 2.75, p < .01$; $z = 2.14, p = .03$). Modelde ebeveyne bağlanma ve benlik saygısı arasındaki yollar anlamlı olmasına rağmen LISREL sonuçları dolaylı etkilerin anlamlı olmadığına işaret etmektedir.

Tablo 5. Üniversite Örnekleme Ölçüm Modeli'nin Standardize Edilmiş Parametre Ölçümleri

Yol	Standart Katsayı (t değeri)	Hata Varyansı	R ²
Öz-değer - Benlik Saygısı	.84 (15.25)*	2.69	.71
Empati - Empatik Olma	.78 (11.68)*	4.41	.60
Perspektif Alma - Empatik Olma	.70 (10.49)*	7.93	.48
Ebv. Bağ.-1 - Ebv. Bağ.	.85 (14.14)*	4.47	.72
Ebv. Bağ.-2 - Ebv. Bağ.	.93 (15.77)*	2.46	.86
Akr. Bağ.-1 - Akr. Bağ.	.73 (11.29)*	4.68	.53
Akr. Bağ.-2 - Akr. Bağ.	.92 (14.54)*	1.54	.85
Fiziksel Saldırganlık - Saldırganlık	.58 (8.76)*	27.27	.34
Öfke - Saldırganlık	.58 (10.96)*	25.82	.49
Düşmanlık - Saldırganlık	.82 (13.12)*	7.93	.68
Ozgecilik - Ol. Sos. Dav	.83 (12.55)*	4.32	.69
Anonim OSD - Ol. Sos. Dav	.43 (6.13)*	12.70	.18
Duygusal OSD - Ol. Sos. Dav.	.59 (8.79)*	9.34	.35

* $p < .01$

Tartışma

Araştırma bulgularına göre liseli kız ve erkek ergenlerde modelin bir bölümünü oluşturan ilişkiler oldukça benzerdir. Her iki modelde de empatinin olumlu sosyal davranışları artırdığı, saldırgan davranışları ise azalttığı görülmektedir. Bu bulgu literatürdeki birçok çalışmayla tutarlılık göstermektedir (Eisenberg ve Fabes, 1998; Murphy, Shepard, Eisenberg, Fabes ve Guthrie, 1999). Saldırganlığın da hem kızlarda hem de erkeklerde benlik saygısıyla olumsuz yönde ilişkili olması örneklemimizde empati ve saldırganlığın erkek ve kızlarda benzer işlevlere sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgu aynı zamanda saldırganlığın benlik saygısını azaltıcı bir niteliği olduğunu savunan araştırmaları destekler niteliktedir (Paulson, Coombs ve Landsverk, 1990; Russell ve Hudson, 1992).

Ebeveyne bağlanmanın her iki cinsiyette de benlik saygısını doğrudan yordaması ebeveynleriyle olan ilişkilerini sıcak ve güvenli olarak algılayan gençlerde benlik saygısının yüksek olduğunu göstermektedir ve diğer bulgularla tutarlıdır (Lempers ve Clark-Lempers, 1992). Ancak örneklemimizdeki kız ergenlerde akrana bağlanmayla benlik saygısı arasında bu şekilde doğrudan bir ilişkinin bulunmaması ebeveyne ve akrana bağlanmanın psikolojik uyum değişkenleri açısından benzer işlevlere sahip olduğunu belirten Laible ve arkadaşlarının (2000) bulgularıyla çelişmektedir. Bu çelişki, söz konusu çalışmada farklı sonuç değişkenlerin (sempati, depresyon ve saldırganlık) ele alınmasından kaynaklanıyor olabilir. Nitekim bazı araştırma bulguları, ebeveyne bağlanmanın ergenin uyumu yönünde daha fazla değişkenle ilişkiliyken akrana bağlanmanın sadece sosyal yeterlikle ilişkili olduğunu göstermektedir (Paterson, Field ve Pryor, 1995). Benzer şekilde ebeveyn ve akrana bağlanmanın birbirleriyle ilişkili olmakla birlikte farklı işlevler içerdiğini vurgulayan çalışmalar da mevcuttur (örn., Laible ve ark., 2004). Diğer bir olasılık kız ergenlerin özdeşleşme süreçlerinin uzamasından dolayı sonuç değişkenleri açısından ebeveynlerle ilişkilerin akran ilişkilerine göre daha belirleyici olabilmesidir. Bu bağlamda Hill ve Lynch (1983), özellikle ergenliğin ilk ve orta dönemlerinde ebeveynin cinsiyet rollerine uyum yönündeki baskılarının artması nedeniyle kız ve erkekler arasında farklılıkların arttığını öne sürmektedir. Bununla birlikte ebeveyn ve akrana bağlanma arasındaki ilişki, ebeveynlerden hangisine bağlanıldığına göre de değişebilmektedir (Markiewicz ve ark., 2001). Ayrıca kız ergenler akranla güvenli ilişkilerini ebeveyne bağlanma yoluyla değil de annenin güvenli arkadaşlık ilişkilerini sosyal öğrenme yoluyla benimseyerek de geliştiriyor olabilirler. Nitekim, kız ergenlerin evde ebeveynleriyle daha fazla vakit geçirdiğini, ebeveynlerine daha bağlı olduğunu ve bu

bağlılığın sonuç değişkenler açısından belirleyici olduğunu gösteren bulgular da mevcuttur (örn., Crouter, Manke ve Mchale, 1995; Galambos, Almeida ve Petersen, 1990). Tüm bu açıklamaların gelecekteki çalışmalarda sınanması bağlanma ile özsaygı ve diğer uyum değişkenleri arasındaki ilişkilere daha fazla açıklık getirecektir.

Araştırmamızdaki liseli kız ergenlerde ebeveyne bağlanma beklediğimiz gibi empatik olmayı yordamış ve beraberinde empatik olma olumlu sosyal davranışlarla pozitif, saldırgan davranışlarla negatif yönde ilişkili bulunmuştur. Bu sonuç, önceki bulgularla tutarlı biçimde (örn., Eisenberg ve Mussen, 1985; Murphy ve ark., 1999) aile ortamını güvenli ve sıcak olarak algılayan ergenlerin empati becerilerinin yüksek olduğunu ve empatik ergenlerin olumlu davranışları daha fazla, saldırgan davranışları ise daha az sergiledikleri yönündeki bulguları destekler niteliktedir. Ancak liseli erkek ergenlerde bu ilişkinin ortaya çıkmaması empatiyi belirleyen etmenlerin özellikle bu grup için araştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin önemi burada da akla gelmekle birlikte empatinin gerçek belirleyicilerini boylamsal verilerle ortaya koymak mümkündür.

Her iki modelde de akrana bağlanma ile empati arasındaki yolun anlamsız olması ise akrana ilişkilerindeki daha eşitlikçi ortamın ve akranların birbirlerine benzerliğinin ergenlerde empatik duyguları artıracakını öne süren Yates ve Youniss'in (1996) görüşleriyle ve Laible ve arkadaşlarının (2004) bu yöndeki bulgularıyla çelişmektedir. Bu bulgu, bizim kültürümüzde liseli ergenlerde empatinin akrana ilişkilerinden çok, erken dönemdeki ebeveyn ilişkileri tarafından belirlenebileceği anlamına gelmekle birlikte bu olası açıklamanın ancak boylamsal çalışmalarla sınanması mümkündür. Diğer bir olasılık ise örneklemimizdeki ergenlerin ebeveynleriyle olan ilişkilerinde kendilerini daha güvenli hissetmeleri ve bunun da empati gelişimine katkıda bulunmasıdır. Yazındaki birçok çalışma ergenlerin güvenli bağlandıkları durumlarda empati düzeylerinin arttığını göstermektedir (Kestenbaum, Farber ve Sroufe, 1989; Laible, 2007). Liseli kız ve erkek ergenlerde sınanan modellerde, sonuç değişken açısından ebeveyne bağlanmanın daha belirleyici olması da bu olasılığı destekler niteliktedir. Öte yandan, araştırmamızda her iki cinsiyet grubu için elde ettiğimiz akrana bağlanma ile olumlu sosyal davranış arasındaki anlamlı ilişki, bu yaş grubu ergenlerde (özellikle erkeklerde) akrana bağlanmanın, empati gibi sosyo-bilişsel düzeyde değil daha davranışsal düzeyde ve ergenin uyumu yönünde bir etkiye sahip olabileceğini de düşündürmektedir.

Kız ve erkek ergenlerin benlik saygısı modellerinde farklılaşan diğer noktalar ise olumlu sosyal davranışlar ve akrana bağlanmanın benlik saygısıyla olan doğ-

rudan ilişkileri, ebeveyne ve akrana bağlanma arasındaki ilişki ve dolaylı ilişkilerdir. Kız ergenlerde yalnızca saldırganlık, benlik saygısıyla olumsuz yönde ilişkiliyken, erkek ergenlerde olumlu ve olumsuz, her iki davranış yönelimi de benlik saygısıyla ilişkilidir. Kız ergenlerde saldırgan davranışlara sahip olmanın benlik saygısını düşürmesi toplumsal cinsiyet rol beklentileri dikkate alındığında beklendiktir. Diğer bir deyişle toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak kızların olumlu sosyal davranışlar sergilemesi beklendiğinden, bu durum onların benlik saygılarını artıracak bir nitelik taşımayabilir. Ostrov, Crick ve Keating (2005) bu yönde yanlış sosyalleşmelerin okul öncesi dönemde deneyimlenmeye başladığını ve yaşamın ilerleyen dönemlerinde toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirilmesiyle de arttığını belirtmektedir. Öte yandan sadece erkek ergenlerde, akrana ve ebeveyne bağlanma ilişkili olup benlik saygısı üzerinde doğrudan etkili görünmektedir. Ergen erkeklerde, empati gelişimi ile olumlu ve olumsuz sosyal davranışların düzeyi ne olursa olsun fark etmeksizin ergenin kendini anne-babası ve akranlarıyla daha güvenli ilişkiler içinde hissetmesi yine kendi bildirimine göre benlik saygısını artırabilmektedir. Bu bulgu erkek ergenlerin yakın sosyal ilişkilerini güvenli olarak algılamasının benlik saygısı açısından önemini gösterebilir. Buna ek olarak erkek ergenlerde ebeveyn ve akrana bağlanma arasında ortaya çıkan ilişki de bu ergenlerde çoklu bağlanmanın birbiriyle etkileşim içinde gelişimsel sonuçlarla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Bu sonuç aşağıda söz edilen üniversite modeliyle benzerlik göstermekte ve erkek ergenlerin görece daha özerk oluşlarının bu sonuç üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Kız ergenlerde ebeveyne ve akrana bağlanma arasında ilişki olmaması ise çoklu bağlanmaların birbirlerinden bağımsız olarak farklı gelişimsel alanlarda etkili olduğunu savunan Suess, Grossman, ve Sroufe'nin (1992) bulgularıyla tutarlık göstermektedir. Ancak Suess ve arkadaşlarının (1992) yaşamın daha erken dönemlerine ait bu bulgularının ergenler için de sınanması gereği vardır.

Öte yandan, empati ve saldırganlığın birlikte aracı rolleri değerlendirildiğinde liseli kız ergenlerde ebeveyne bağlanma empatik ilgileri yükseltmekte bu yolla saldırgan içerikli davranışları azaltarak benlik saygısını yükseltmektedir. Amerikalı kız ergenlerde ise akrana bağlanma ile benlik saygısı arasındaki ilişkiye empati ve olumlu sosyal davranışlar, aracılık etmektedir (Laible ve ark., 2004). Bu sonuç kültürel bir farklılık olarak kızların akranlarla ilişkilerine ve bu yönde özerkleşmelerine daha geç ve belki de daha farklı biçimde tepki veren sosyalleştirme uygulamalarımızla ilişkili görünmektedir. Söz konusu dolaylı etkiler daha ileri ve boylamsal araştırmalarda ayrıntılı olarak incelenmelidir.

Üniversite örnekleminde modelde öngörülen ilişkilerin cinsiyete göre farklılaşmaması ergenlere göre yetişkinliğe geçiş evresinde benlik saygısıyla ilişkili değişkenlerin kız ve erkeklerde daha benzer olduğuna işaret etmektedir. Üniversiteli gençlerde ebeveyne bağlanma ve akrana bağlanmanın birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Arnett (2000; 2001), yetişkinliğe geçiş dönemindeki en önemli gelişimsel görevlerden birinin de, ebeveynlerle yakın ve sıcak ilişkileri sürdürürken, arkadaşlıklarda ve romantik ilişkilerde de güvenli bağlanmayı başarabilmek olduğunu belirtmektedir. Nitekim yetişkinliğe geçiş döneminde akrana ve ebeveyne bağlanma arasındaki yüksek ilişki de bunu doğrular niteliktedir.

Liseli ergenlerde hem kızlarda hem erkeklerde empatinin saldırganlığı azaltıcı bir rolü varken bu ilişki, üniversiteli gençlerde ortaya çıkmamıştır. Türkiye’de yetişkinliğe geçiş dönemindeki gençlerde empatiyle saldırganlık arasında ilişki bulunmaması, her ikisinin de farklı değişkenlerle ilişkili olmasına ya da bu ilişkiye başka değişkenlerin aracılık ettiğine ve bu aracı değişkenlerin empati ve saldırganlık arasındaki ilişkinin gücünü azalttığına da işaret edebilir. Örneğin sosyal kaygı, olası bir aracı değişken olabilir. Loudin, Loukas ve Robinson (2003) üniversite örnekleminde sosyal kaygının empatiyi azaltarak, olumsuz sosyal davranışların artmasında rol oynadığını belirtmiştir.

Empati ile olumlu sosyal davranışlar arasında hem ergenlik hem de yetişkinliğe geçiş dönemlerindeki tüm modellerde ortaya çıkan ilişkinin diğer kültürlerde; örneğin farklı etnik kökenlerden Amerikalı (Laible ve ark., 2004), Papua Yeni Ginesi (Tietjen, 1986), ve Endonezyalı (Eisenberg, Liew ve Pidada, 2004) ergenlerde de elde edilmesi bu bağın evrensel olduğu savını güçlendirmektedir. Ayrıca, empati ve ilişkili olumlu sosyal davranışların bireyin yaşamı boyunca görece sabit kaldığı da belirtilmektedir (Caspi ve ark., 2003; Eisenberg ve ark., 2002).

Olumlu/olumsuz sosyal davranış ve benlik saygısı arasındaki ilişkiler incelendiğinde örnekleminizdeki üniversiteli gençlerde, saldırganlığın, benlik saygısını negatif yönde, olumlu sosyal davranışların ise pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. Özellikle yetişkinliğe geçiş dönemi için saldırganlık, empati ile ilişkili olmayıp, benlik saygısını farklı nedenlerle düşürüyor olabilir. Bu bulgu Amerikalı ergenlerden elde edilen bulgularla (Laible ve ark., 2004) karşılaştırıldığında bizim modelimizden farklı olarak saldırganlık ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki elde edilmediği görülmektedir. Türkiye’nin ABD’ye oranla daha toplulukçu bir kültür yapısına sahip olduğu ve Kağıtçıbaşı’nın (1996) Türkiye’de yaşayan orta sınıfa mensup insanların benlik gelişiminde batılı anlamda özerklik yerine psikolojik ilişkiselliğin belirleyici olduğu savı dikkate alındığında,

saldırganlık gibi bireyler arası uyumu zedeleyecek davranışların benlik saygısını düşürmesi anlaşılabilir bir durumdur.

Bu araştırmada tüm verilerin gençlerin raporlarına dayanıyor olması araştırmanın önemli kısıtlarından biridir. Bu nedenle modelin ebeveyn ve akrana raporlarıyla da desteklenmesi gerekmektedir. Araştırmanın diğer bir kısıtlılığı ise kesitsel bir yöntem izlemesidir. Bu yüzden benlik saygısını belirleyen etmenlerin gelişimsel olarak ortaya çıkışı ve yönü tam olarak bilinmemektedir. Bu bağlamda özellikle Büyüme Eğrisi Modeli gibi hem boylamsal veri elde edilebilecek hem de değişkenler arasındaki yolların incelenebilmesine olanak sağlayan analizlerle etkilerin yönünü daha doğru olarak değerlendirebilmek mümkün olacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak araştırmanın bulgularını ve alana katkılarını bir de öne sürülen hipotezler çerçevesinde özetlersek; araştırmanın ilk hipotezinin önemli ölçüde desteklendiği söylenebilir. Ebeveyne ve akrana bağlanma (liseli kızlar dışında) erkek ergenler ve üniversiteli gençlerde benlik saygısıyla ilişkili bulunmuştur. Ebeveyne güvenli bağlanma ile empati arasındaki ilişki ise sadece liseli kız ergenler için elde edilmiştir. Empati, öngörüldüğü gibi gençlerin olumlu sosyal davranışlarıyla pozitif, saldırganlığı ile negatif yönde ilişkilidir (üniversiteli gençlerde saldırganlık hariç). Olumlu sosyal davranışlar, ergen kız grubu dışındaki gruplarda benlik saygısıyla ilişkili iken olumsuz sosyal davranış olarak saldırganlık tüm gruplarda benlik saygısıyla negatif yönde bağlantılıdır.

Araştırmanın ikinci hipotezi de kısmen doğrulanmıştır. Ebeveyne ve akrana bağlanma kız ergenlerde ilişkili bulunmazken erkek ergenlerde ve üniversiteli gençlerde ilişkilidir. Bununla birlikte ebeveyne bağlanmanın benlik değeriyle tüm gruplarda ilişkili olması anne babayla güvenli bağlanmanın kendilik gelişimi için önemine işaret eden görüşlerle (Ainsworth, 1979; Bowlby, 1989) tutarlıdır. Gençlerin olumlu bir işlevsellik kazanmalarında güvenli ve yakın bağların hem akrana hem de aile bağlamındaki önemine bir kez daha işaret etmektedir.

Araştırmanın son hipotezinde beklenildiği gibi benlik saygısını yordayan değişkenlerin hem gelişimsel evreler, hem de cinsiyetler arasında farklılaşması, benlik saygısı gibi karmaşık; fakat ergenin ve yetişkinliğe adım atan gencin uymu açısından da bir o kadar önemli özelliğin farklı evrelerde incelenmesi gereğini göstermiştir. Benlik saygısıyla ilişkili değişkenler açısından erkeklerde olumlu/saldırgan davranışlarla birlikte özellikle ebeveyn ve akrana bağlanmanın, kızlarda ise ebeveyne bağlanmayla birlikte psikolojik uyumla-

rının önemli bir boyutu olan saldırganlığın ön plana çıkması, benlik saygısını yükseltmeyi amaçlayan müdahale ve sağaltım programlarına yön verebilir. Benlik saygısını artırmada erkek ergenlerle ve üniversite öğrencileriyle çalışan uygulamacılar için ebeveyn ve akran ilişkilerinin niteliklerini geliştirmeye yönelik sağaltım yöntemlerinin ve olumlu sosyal davranışlar geliştirilirken saldırganca davranışların azaltılmasının işlevsel olabileceği; kız ergenlerde ise ebeveynle bağlanma ya da saldırganlığı azaltmanın etkili olabileceği öne sürülebilir. Tüm ergen ve gençler için empatiyi yükselterek olumlu davranışları artırma ve/veya saldırgan davranışları azaltma da benlik saygısını artırabilir. Bununla birlikte kız ergenlerin, ebeveynle güvenli ve yakın ilişkilerin yanı sıra sosyal yeterliklerini artırma ve bu yolla da kendi değerlerini yükseltebilmeleri için yakın akran ilişkileri geliştirmelerini sağlama göz ardı edilmemelidir.

Kaynaklar

- Ainsworth, M. D. S. (1979). Infant-mother attachment. *American Psychologist*, 34, 932-937.
- Alkın, T. (1992). Benlik saygısı ve ana-baba tutumları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 56-64.
- Arcioğulları, Z., Altındağ, A., Özbulut, Ö., Özen, Ş. ve Sir, A. (2002). Ortaöğretim öğrencilerinde sosyal fobi ve benlik saygısı arasındaki ilişki ve bunları etkileyen faktörler. *Türkiye'de Psikiyatri*, 4 (1), 41-48.
- Armsden, G. ve Greenberg, M. (1987). The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 427-454.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.
- Arnett, J. J. (2001). Conceptions of the transition to adulthood: Perspectives from adolescence through midlife. *Journal of Adult Development*, 8, 133-143.
- Bandalos, D. L. (2002). The effects of item parceling on Goodness-of-Fit and parameter estimate bias in Structural Equation Modeling. *Structural Equation Modelling*, 9 (1), 78-102.
- Baumeister, R., Bushman, B. ve Campbell, W. K. (2000). Self-esteem, narcissism, and aggression: Does violence result from low self-esteem or from threatened egotism? *Current Directions in Psychological Science*, 9, 26-29.
- Bergman, M. M. ve Scott, J. (2001). Young adolescents' well-being and health risk behaviors: Gender and socioeconomic differences. *Journal of Adolescence*, 24, 183-197.
- Berndt, T. ve Hestenes, S. L. (1996). The developmental course of social support: Family and peers. L. Smolak, M. P. Levine ve R. Striegel-Moore, (Ed.), *The developmental psychopathology of eating disorders: Implications for research, prevention, and treatment* içinde (77-106). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Block, J. ve Robins, R. W. (1993). A longitudinal study of consistency and change in self-esteem from early adolescence to early adulthood. *Child Development*, 64, 909-923.
- Bowlby, J. (1989). *Secure and insecure attachment*. New York: Basic Books.
- Boxer, P., Tisak, M. S. ve Goldstein, E. (2004). Is it to be good? An exploration of aggressive and prosocial behavior subtypes in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 33 (2), 91-100.
- Brown, K. M., McMahon, R. P., Biro, F. M., Crawford, P., Schreiber, G. B., Similo, S. L., Waclawiw M. ve Striegel-Moore, R. (1998). Changes in self-esteem in Black and White girls between the ages of 9 and 14 years. *Journal of Adolescent Health*, 23, 7-19.
- Buss, A. H. ve Perry, M. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63 (3), 452-459.
- Cairns, E. (1990). The relationship between adolescent perceived self-competence and attendance at single-sex secondary school. *British Journal of Educational Psychology*, 60, 207-211.
- Carlo, G. ve Randall, B. A. (2002). The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 31, 31-44.
- Caspi, A., Harrington, H., Milne, B., Amell, J. W., Theodore, R. F., Moffitt, T. E. (2003). Children's behavioral styles at age 3 are linked to their adult personality traits at age 26. *Journal of Personality*, 71, 495-513.
- Chubb, N. H., Fertman, C. L. ve Ross, J. L. (1997). Adolescent self-esteem and locus of control: A longitudinal study of gender and age differences. *Adolescence*, 32, 113-129.
- Coie, J. ve Dodge, K. (1998). Aggression and antisocial behaviour. W. Damon, (Ed.), *Handbook of child psychology (5. baskı, Cilt: 3) Social, emotional, and personality development (N. Eisenberg)* içinde (779-862). New York: Wiley.
- Cotterell, J. L. (1992). The relation of attachments and supports to adolescent well-being and school adjustment. *Journal of Adolescent Research*, 7, 28-42.
- Crouter, A. C., Manke, B. A. ve McHale, S. M. (1995). The family context of gender intensification in early adolescence. *Child Development*, 66, 317-329.
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 113-126.
- Douvan, E. ve Adelson, J. (1966). *The adolescent experience*. New York: Wiley.
- DuBois, D. L., Bull, C. A., Sherman, M. D. ve Roberts, M. (1998). Self-esteem and adjustment in early adolescence: A social-contextual perspective. *Journal of Youth and Adolescence*, 27, 557-583.
- DuBois, D. L., Felner, R. D., Brand, S. ve George, G. R. (1999). Profiles of self-esteem in early adolescence: Identification and investigation of adaptive correlates. *American Journal of Community Psychology*, 27, 899-932.
- Durmuş, B. ve Öztürk, H. (1996). Yetiştirme yurdunda yaşayan adolesanların benlik saygılarına etki eden faktörler. *XXXII. Ulusal Psikiyatri Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, GATA-Ankara.
- Eisenberg, N. ve Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. W. Damon, (Ed.), *Handbook of child psychology (5. baskı, Cilt: 3) Social, emotional, and personality development (N. Eisenberg)* içinde (701-778). New York: Wiley.
- Eisenberg, N., Guthrie, I. K., Cumberland, A., Murphy, B. C., Shepard, S. A., Stephanie, A., Carlo, G. (2002). Prosocial development in early adulthood: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 993-

- 1006.
- Eisenberg, N., Liew, J. ve Pidada, S. U. (2004). The longitudinal relations of regulations and emotionality to quality of Indonesian children's socioemotional functioning. *Developmental Psychology, 5*, 790-804.
- Eisenberg, N. ve McNally, S. (1993). Socialization and mothers' and adolescents' empathy-related characteristics. *Journal of Research on Adolescence, 3*, 171-191.
- Eisenberg, N. ve Mussen, P. (1985). *The roots of prosocial behavior in children*. New York: Cambridge University Press.
- Galambos, N. L., Almeida, D. M. ve Petersen, A. C. (1990). Masculinity, femininity, and sex role attitudes in early adolescence: Exploring gender intensification. *Child Development, 61*, 1905-1914.
- Garber, J., Robinson, N. ve Valentiner, D. (1997). The relation between parenting and adolescent depression: Selfworth as a mediator. *Journal of Adolescent Research, 12*, 12-33.
- Green, M. L. ve Way, N. (2005). Self-Esteem Trajectories among Ethnic Minority Adolescents: A Growth Curve Analysis of the Patterns and Predictors of Change. *Journal of Research on Adolescence, 15* (2), 151-178.
- Gribbons, B. C. ve Hocevar, D. (1998). Levels of aggregation in higher level confirmatory factor analysis: Application for self-concept. *Structural Equation Modeling, 5*, 377-390.
- Günaydın, G., Selçuk, E., Simer, N. ve Uysal, A. (2005). Ebeveyn ve Arkadaşlara Bağlanma Envanteri Kısa Formunun psikometrik açıdan değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları, 8*, 13-28.
- Güvenç, B. G. (1996). Kız ve erkek üniversite öğrencilerinin ailede toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin tutumları ve benlik algısı. *Psikiyatri, Psikoloji ve Psikofarmakoloji Dergisi (3P), 4* (4), 260-267.
- Haktanır, G. ve Baran, G. (1998). Gençlerin benlik saygısı düzeyleri ile anne baba tutumlarını algılamalarının incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 5* (3), 134-141.
- Harter, S. (1988). Developmental processes in the construction of the self. T. D. Yawkey ve J. E. Johnson, (Ed.), *Integrative processes and socialization: Early to middle childhood* içinde (45-79). New York: Erlbaum.
- Harter, S. (1993). Causes and consequences of low self-esteem in children and adolescents. R. F. Baumeister, (Ed.), *Self-esteem: The puzzle of low self-regard* içinde (87-116). New York: Plenum.
- Harter, S. (1999). *The construction of the self*. New York: Guilford.
- Hawkins, D. ve Lishner, D. (1987). Etiology and prevention of antisocial behavior in children and adolescents. D. Crowell ve I. Evans, (Ed.), *Childhood aggression and violence: Sources of influence, prevention, and control* içinde (263-282). New York: Plenum Press.
- Hill, J. P. ve Lynch, M. E. (1983). The intensification of gender-related role expectations during early adolescence. J. Brooks-Gunn ve A. C. Petersen, (Ed.), *Girls at puberty: Biological and psychosocial perspectives* içinde (201-228). New York: Plenum.
- Hirsch, B. J. ve Rapkin, B. D. (1987). The transition to junior high school: A longitudinal study of self-esteem, psychological symptomatology, school life, and social support. *Child Development, 58*, 1235-1243.
- İkizoğlu, M. (1993). *Demokratik ve otoriter ana-baba tutumlarının lise son sınıf öğrencilerinin benlik saygısı üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu, Ankara.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). The autonomous-relational self: A new synthesis. *European Psychologist, 1*, 180-186.
- Kestenbaum, R., Farber, E. ve Sroufe, A. (1989). Individual differences in empathy among preschoolers: Relation to attachment history. *New Directions for Child Development, (44)*, 51-64.
- Jones, C. J. ve Meredith, W. (1996). Patterns of personality change across the life span. *Psychology and Aging, 11*, 57-65.
- Joreskog, K. G. ve Sorbom, D. (1993). *LISREL 8: Structural equation modeling with simplis command language*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Kındap, Y., Kumru, A. ve Bayraktar, F. (2006, May) The Association between parenting and individual/social outcomes in Turkish early adolescents. *Xth EARA Conference*, Antalya, Turkey.
- Kındap, Y., Sayıl, M. ve Kumru, A. (2008). Anneden algılanan kontrolün niteliği ile ergenin psikososyal uyumu ve arkadaşlıkları arasındaki ilişkiler: Benlik değerinin aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi, 23* (61), 95-110.
- Kling, K. C., Hyde, J. S., Showers, C. J. ve Buswell, B. N. (1999). Gender differences in self-esteem: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 125*, 470-500.
- Kumru, A., Carlo, G. ve Edwards, C. P. (2004). Olumlu sosyal davranışların ilişkisel, kültürel, bilişsel ve duyuşsal bazı değişkenlerle ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 19* (54), 109-125.
- Laible, D. (2007). Attachment with parents and peers in late adolescence: Links with emotional competence and social behavior. *Personality and Individual Differences, 43*, 1185-1197.
- Laible, D., Carlo, G. ve Raffaelli, M. (2000). The differential impact of parent and peer attachment on adolescent adjustment. *Journal of Youth and Adolescence, 29*, 45-59.
- Laible, D., Carlo, G. ve Roesch, S. C. (2004). Pathways to self-esteem in late adolescence: the role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviours. *Journal of Adolescence, 27*, 703-716.
- Lempers, J. D. ve Clarke-Lempers, D. S. (1992). Young, middle and late adolescents comparisons of the functional importance of five significant relationships. *Journal of Youth and Adolescence, 21*, 54-96.
- Lochman, J. ve Lampron, L. (1986). Cognitive-behavioural intervention for aggressive males. *Journal of Child and Adolescent Psychotherapy, 5*, 15-23.
- Loudin, J. L., Loukas, A. ve Robinson, S. (2003). Relational aggression in college students: Examining the roles of social anxiety and empathy. *Aggressive Behavior, 29*, 430-439.
- Lowenstein, L. (1989). Homicide: A review of recent research (1975-1985). *Criminologist, 13*, 74-89.
- Markiewicz, D., Doyle, A. B. ve Brendgen, M. (2001). The quality of adolescents' friendships: Associations with mothers' interpersonal relationships, attachments to parents and friends, and prosocial behaviors. *Journal of Adolescence, 24*, 429-445.
- Mullis, R. L. ve Chapman, P. (2000). Age, gender, and self-esteem differences in adolescent coping styles. *Journal of Social Psychology, 140*, 539-541.
- Mullis, A. K., Mullis, R. L. ve Normandin, D. (1992). Cross sectional and longitudinal comparisons of adolescent self-esteem. *Adolescence, 27*, 51-61.
- Murphy, B., Shepard, S., Eisenberg, N., Fabes, R. ve Guthrie,

- I. (1999). Contemporaneous and longitudinal relations of dispositional empathy to emotionality, regulation, and social functioning. *Journal of Early Adolescence*, 19, 66-97.
- O'Malley, P. M. ve Bachman, J. G. (1983). Self-esteem: Change and stability between ages 13 and 23. *Developmental Psychology*, 19, 257-268.
- Ostrov, J. M., Crick, N. R. ve Keating, C. F. (2005). Gender-biased perceptions of preschoolers' behavior: How much is aggression and prosocial behavior in the eye of the beholder? *Sex Roles*, 52, 393-398.
- Paterson, J. E., Field, J. ve Pryor, J. (1994). Adolescents' perceptions of their attachment relationships with their mothers, fathers, and friends. *Journal of Youth and Adolescence*, 23, 579-600.
- Paulson, M., Coombs, R. ve Landsverk, J. (1990). Youth who physically assault their parents. *Journal of Family Violence*, 5, 121-133.
- Robins, R. W., Trzesniewski, K. H., Tracy, J. L., Gosling, S. D. ve Potter, J. (2002). Global self-esteem across the life span. *Psychology and Aging*, 17, 423-434.
- Russell, R. ve Hudson, J. (1992). Physical and psychological abuse of heterosexual partners. *Personality and Individual Differences*, 13, 457-473.
- Seidmann, E., Chesir-Teran, D., Friedman, J. L., Yoshikawa, H., Allen, L. ve Roberts, A. (1999). The risk and protective functions of perceived family and peer microsystems among urban adolescents in poverty. *American Journal of Community Psychology*, 27, 211-237.
- Suess, G. J., Grossman, K. E. ve Sroufe, L. A. (1992). Effects of infant attachment to mother and father quality of adaptation in preschool: From dyadic to individual organization of self. *International Journal of Behavioural Development*, 15, 43-65.
- Sumer, N. (2003). Personality and behavioral predictors of traffic accidents: Testing a contextual mediated model. *Accident Analysis and Prevention*, 35, 949-964.
- Şahin, D. ve Güvenç, G. B. (1996). Ergenlerde aile algısı ve benlik algısı [Adolescents' family perception and self perception]. *Türk Psikoloji Dergisi*, 38, 22-32.
- Takahashi, T. ve Nasser, F. (1996). The impact of using item parcels on ad hoc goodness of fit indices in confirmatory factor analysis: An empirical example. *American Educational Research Association*, Nisan 1996, New York - ABD.
- Thompson, B. ve Melancon, J. G. (1996). Using item "Testlet" / "Parcels" in confirmatory factor analysis: An example using the PPSDQ-78. (ERIC Document No. ED 404 349).
- Tietjen, A. M. (1986). Prosocial reasoning among children and adults in a Papua New Guinea society. *Developmental Psychology*, 22 (6), 861-868.
- Uludağlı-Pekel, N., Sayıl, M., Kumru, A. ve Kindap, Y. (2007). Ergenlik dönemindeki gençlerin risk alma davranışı ile ebeveynleri ve akranlarıyla olan ilişkilerinin niteliğinin incelenmesi. Yayınlanmamış makale.
- Wade, T. J., Thompson, V., Tashakkori, A. ve Valente, E. (1989). A longitudinal analysis of sex by race differences in predictors of adolescent self-esteem. *Personality and Individual Differences*, 10, 717-729.
- Wigfield, A., Eccles, J. S., Mac Iver, D., Reuman, D. A. ve Midgley, C. (1991). Transitions during early adolescence: Changes in children's domain-specific self-perceptions and general self-esteem across the transition to junior high school. *Developmental Psychology*, 27, 552-565.
- Wilgenbusch, T. ve Merrell, K. W. (1999). Gender differences in self-concept among children and adolescents: A meta-analysis of multidimensional studies. *School Psychology Quarterly*, 14, 101-120.
- Yates, M. ve Youniss, J. (1996). A developmental perspective on community service in adolescence. *Social Development*, 5, 85-111.
- Youniss, J. (1985). *Parents and peers in social development: A Sullivan-Piaget perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Zahn-Waxler, C. ve Radke-Yarrow, M. (1990). The origins of empathic concern. *Motivation and Emotion*, 14, 107-130.
- Zimmerman, M. A., Copeland L. A., Shope, J. T. ve Dielman, T. E. (1997). A longitudinal study of self-esteem: Implications for adolescent development. *Journal of Youth and Adolescence*, 26, 117-141.

Summary

Self-Esteem among High-School Adolescents and College Students: The Role of Parental and Peer Attachment, Empathy and Psychological Adjustment Variables

Fatih Bayraktar

Eastern Mediterranean University

Melike Sayıl

Hacettepe University

Asiye Kumru

Abant İzzet Baysal University

Self-esteem is an important construct for the adolescent's well-being and psychosocial adjustment. Researchers have discussed that parents and peers tend to play important roles in this construct as socialization agents (i.e., Block & Robins, 1993; DuBois, Felner, Brand & George, 1999; Harter, 1999). Although there are only a few studies analyzing the links of parent and peer relationships with adolescents' social behaviors and self-esteem, examining both direct and indirect relationships with self-esteem (Laible, Carlo & Raffaelli, 2000; Laible, Carlo & Roesch, 2004), the findings indicated that there is an association between adolescent's social behaviors and self-esteem (i.e., Block & Robins, 1993; DuBois, Felner, Brand & George, 1999; Harter, 1999).

Recent studies have indicated that although peers gradually become more and more important during adolescent social development, parents still continue to play critical roles for the developmental outcomes (Berndt & Hestenes, 1996; Harter, 1999). Indeed, Armsden and Greenberg (1987) have shown that both parent and peer attachments were significantly related to self-esteem and life satisfaction. Furthermore, many researchers have begun to view self-esteem as peer-oriented and parent-oriented constructs (DuBois, Bull, Sherman, & Roberts, 1998; DuBois, Felner, Brand, & George, 1999; Harter, 1999). In this regard, a group of researchers (Seidman, Chesir-Teran, Friedman, Yoshikawa Allen & Roberts, 1999) have examined parents and peers as separate microsystems and suggested that adolescents' self perceptions are formed by the positive/negative feedbacks of these two microsystems.

In the literature, warm and supportive relations between adolescents and their parents were found to be positively associated with prosocial behaviors, and negatively associated with aggressive behaviors (Coie & Dodge, 1998; Kindap, Kumru & Bayraktar, 2006;

Markiewicz, Doyle & Brendgen, 2001; Uludağlı-Pekel, Sayıl, Kumru & Kindap, 2007). Indeed, researchers have discussed that a warm and supportive parenting was related to a more positive emotional context in the family, and this might facilitate the development of empathy (Garber, Robinson & Valentiner, 1997; Zahn-Waxler & Radke-Yarrow, 1990). Besides supportive adolescent-parent relationships, Youniss (1985) found that peer relationships including equality and reciprocity increased empathy and perspective taking ability. Additionally, empirical studies showed that empathy played a mediator role between parent/peer attachment and prosocial/anti-social behaviors (Eisenberg & Fabes, 1998; Eisenberg & McNally, 1993; Hawkins & Lishner, 1987). Thus, we expect that empathy, as an other-oriented emotion, should increase prosocial behaviors and decrease aggressive behaviors.

Researchers are quite interested in examining the relations between self-esteem and psychosocial adjustment during adolescence. A group of researchers found that aggression and prosocial behaviors were related to self-esteem in adolescence (Eisenberg & Fabes, 1998; Russell & Hudson, 1992). Additionally, studies indicated that experiencing prosocial behaviors was related to higher self-esteem (Yates and Youniss, 1996) and individuals with lower self-esteem tended to display more aggressive and anti-social behaviors (Lochman & Lampron, 1986; Lowenstein, 1989; Paulson, Coombs & Landsverk, 1990; Russell & Hudson, 1992).

In addition, researchers have frequently investigated the age and gender differences in self-esteem during adolescence; however they have obtained inconsistent results. For instance, some studies showed that there were no gender differences in self-esteem scores (Green & Way, 2005; Mullis, Mullis & Normandin, 1992), while others indicated that males had higher self-esteem

scores than females (Kling, Hyde, Showers & Buswell, 1999; Wilgenbusch & Merrell, 1999). Also, a number of cross-sectional studies indicated that males have higher self-esteem than females especially in early adolescence (Cairns, 1990; Wigfield, Eccles, Mac Iver, Reuman & Midgley, 1991).

In regard to age differences, longitudinal (Bergman & Scott, 2001; Block & Robins, 1993; Chubb, Fertman & Ross, 1997; Wade, Thompson, Tashakkori & Valente, 1989) and cross-sectional research (Mullis & Chapman, 2000) indicated that there was not much change in self-esteem with age or across age groups. However, some other longitudinal studies indicated that self-esteem regularly increased with age (Hirsch & Rapkin, 1987; Jones & Meredith, 1996; O'Malley & Bachman, 1983; Wigfield et al., 1991) or self-esteem decreased during adolescence (Brown et al., 1998; Robins et al., 2002).

Finally, in the studies using Turkish samples, results showed that self-esteem was negatively related to some psychopathological variables such as social phobia, depression, and stress (Arıcıoğulları, Altındağ, Özbulut et al., 2002), but positively related to academic efficacy (Alkin, 1992). Durmuş and Öztürk (1996) studied the role of peer relations on self-esteem among adolescents who lived in orphanages and found that positive peer relations were related to higher self-esteem. They suggested that high quality peer relations were protective against the relatively negative conditions in the orphanages. Studies examining the effects of parenting style showed that authoritarian and neglectful parenting styles were related to lower self-esteem, whereas, authoritative and supportive parenting styles and behavioral control were positively related to self-esteem (Haktanır & Baran, 1998; İkizoğlu, 1993; Kındap, Sayıl & Kumru, 2008).

Aim and Hypotheses

The relatively recent studies began to investigate the mediational processes on self-esteem. In one of those studies, Laible et al. (2004) proposed such a model and tested the mediator roles of adolescents' empathic concerns and social behavioral characteristics within a multi-ethnic American sample. Their results indicated that parental attachment had a direct effect on self-esteem; empathy and prosocial behaviors had mediating effects on peer attachment and self-esteem, especially among girls. In sum, they supposed that both parental and peer attachment were associated with self-esteem but these relations were different in nature.

The aim of our study was to test the aforementioned model in an urban adolescent and emerging adult sample in Turkey. To our knowledge, this is the first study examining the direct and indirect effects (via empathy and prosocial/aggressive behaviors) of parental and

peer attachment on self-esteem with a non-Western sample, Turkish students, from a relatively contextual approach. This study has two potential contributions to the literature. First, this study would enrich the related literature by comparing the model among genders and different developmental periods including adolescence and emerging adulthood. Second, the results of this study could provide valuable knowledge about self-esteem and its correlates to the practitioners who work with adolescents at risk, in order to improve their self-esteem. Lastly, when proposed relations were taken into account according to gender and adolescence period (middle and late adolescence/emerging adulthood periods) it would enrich the related literature by enabling the comparisons based on gender and developmental periods of adolescence.

Based on the related literature, the hypotheses of the study were as follows:

1. It was hypothesized that parental and peer attachment would predict empathy and self-esteem directly and positively; and empathy would increase prosocial behaviors and decrease aggressive behaviors. It was expected that prosocial behaviors would predict self-esteem positively and aggressive behaviors negatively.
2. It was expected that parent and peer attachment would be related with each other.
3. The associations between variables in the model were expected to differ according to the age period and gender.

Method

Participants

Participants were recruited from the pilot study as part of a wide project about adolescence development. The participants were composed of 204 high school (104 male, 100 female) and 234 university students (83 males, 151 females) from 6 public schools and 3 state universities in Ankara. The age range was 14-18 years ($M = 16.01$, $SD = 1.05$) among middle and 18-25 years ($M = 20.93$, $SD = 1.68$) among late adolescents.

Materials

Self-Perception Profile for Adolescents (Harter, 1988). This instrument had six subscales including Scholastic Competence, Behavioral Conduct, Global Self-Worth, Athletic Competence, Social Acceptance, and Physical Appearance. Harter (1999) supposed that global self-worth might be accepted as an indicator of global self-esteem. Therefore, only Global Self-Worth subscale was used in this study. Higher scores indicate higher self-esteem. Cronbach Alpha was .79 for the high school sample.

Self-Perception Profile for University Students (Harter, 1988). This measure was used for the university students and similarly six subscales but we used only the Global Self-Worth subscale. Its internal consistency coefficient was found as .78.

Interpersonal Reactivity Index (Davis, 1983). Original scale consists of three subscales however Empathy and Perspective Taking subscale were used in this study. Each subscale included 7 items and was scored in Likert style (1 = Totally Agree, 5 = Totally Disagree). Cronbach Alphas were .75 for Empathy and .78 for the Perspective Taking subscale. The scores of these subscales were used as indicator variables of the "Empathy" latent variable.

Parent and Peer Attachment Scale (Armsden & Greenberg, 1987). Parent and peer attachment scales included 12 similar items (e.g., "My parents respect my emotions" and "My friends respect my emotions"). It was scored on a 5-point scale (1 - Never, 5 - Always). The Cronbach Alphas were sufficient in high school and university samples (.73 for Peer Attachment subscale in the high school sample, .79 in university sample; .84 for Parental Attachment subscale in high school sample and .88 in university sample).

Prosocial and Aggressive Behaviors Scale (Boxer, Tisak & Goldstein, 2004). The scale consists of 25 items. It has two subscales for aggressive behaviors including Proactive and Reactive Aggression and three subscales for prosocial behavior including Altruistic, Proactive, and Reactive Prosocial behavior. It was evaluated on a 4-point scale (1 - Definitely not like me, 4 - Definitely like me). Altruism (Cronbach $\alpha = .73$) and Reactive Prosocial Behavior (Cronbach $\alpha = .64$) subscales were used as indicators of the "Prosocial Behavior" latent variable, and total aggressiveness score, which included proactive and reactive aggressiveness subscales (Cronbach $\alpha = .89$), was used as the indicator of the "Aggression" latent variable. Higher scores indicated a higher frequency of such behaviors.

Prosocial Tendencies Measure (Carlo & Randall, 2002). This scale was used to measure prosocial behaviors in university students. The scale consists of six subscales (public, emotional, altruistic, compliant, anonymous, and dire) and 25 items scored with a 5-point scale (1 - Never describes me, 5 - Describes me very good). Emotional (Cronbach $\alpha = .74$), Altruistic (Cronbach $\alpha = .62$), and Anonymous (Cronbach $\alpha = .81$) subscales were used as indicators of the "Prosocial Behavior" latent behavior variable for university students.

Aggression Scale (Buss & Perry, 1992). This scale consisted of four subscales (physical, verbal, hostility, and anger) with 29 items. Each item was evaluated over a 5-point scale (1 - Totally True, 5 - Totally Wrong). Physical Aggression (Cronbach $\alpha = .86$) Anger (Cronbach

$\alpha = .85$), and Hostility (Cronbach $\alpha = .64$) subscales were used as indicators of the "Aggression" latent variable for university students.

Procedure

Before the administration parental consents were taken for high-school adolescents and informed consent were obtained from volunteer university students who participated to the study. The scales in this study were a part of a broader test battery, so the scales were applied in two separate sessions (45-70 min.). The scales were administered to the students by five Ph.D. students and information about the project was given to the participants before the administration.

Results

Testing the Self-Esteem Model among High-School Students

The data had a good adjustment to the model and both measurement [$\chi^2(30)$, ($N = 204$) = 50.08, $p = 0.06$, RMSEA = .06, GFI = .96, AGFI = .91, CFI = .97, NNFI = .94], and structural models had [$\chi^2(31)$, ($N = 204$) = 53.88, $p = 0.06$, RMSEA = .06, GFI = .97, AGFI = .90, CFI = .97, NNFI = .94] acceptable goodness of fit indices. The model was tested for gender groups separately.

Self-Esteem Model for Female Adolescents

Direct Effects. The model fit indices were acceptable for female self-esteem model [$\chi^2(31)$, ($N = 100$) = 50.08, $p = 0.06$, RMSEA = .07, GFI = .92, AGFI = .83, CFI = .94, NNFI = .90]. In this model, peer and parental attachment were not related to each other, and peer attachment didn't predict self-esteem directly. The significant paths in standardized coefficients indicated that parental attachment predicted self-esteem (.22) and empathy (.33); empathy predicted prosocial behaviors (.25) and aggression (-.30). Prosocial behaviors didn't have a direct effect on self-esteem however, aggression predicted self-esteem negatively (-.27). In accordance with modification indices aiming to get a better goodness of fit, we added a path between peer attachment and prosocial behaviors that was different from the original model and the standardized coefficient was .26 in this path.

Indirect Effects. Empathy and aggression played mediating roles between parental attachment (standardized coefficients for indirect effects were .31 and -.18; $p < .05$, respectively). Also, Sobel Tests indicated that the mediating effects were significant ($z = -2.32$, $p = .02$; $z = 2.18$, $p = .03$, respectively).

Self-Esteem Model for Male Adolescents

Direct Effects. The model fit indexes were also good for male adolescents [$\chi^2(31)$, ($N = 104$) = 42.53, p

= 0.13, RMSEA = .05, GFI = .93, AGFI = .86, CFI = .96, NNFI = .93]. In the model peer and parental attachment had direct effects on self-esteem (.36 and .48, respectively) and there was a significant correlation between peer and parent attachment (.32). Empathy positively predicted prosocial behaviors (.30) but negatively predicted aggressive behaviors (-.33). While prosocial behaviors were positively related to self-esteem (.26), aggressive behaviors were negatively associated with self-esteem (-.23). Modification indexes indicated that to add a path from peer attachment to prosocial behaviors would increase the goodness of fit. The standardized coefficient of this path was .43. There were no indirect effects in this model.

Testing the Self-Esteem Model among Late Adolescents

Direct Effects. The patterns in male and female models were not different so one model used for the whole university sample. The Fit indices were acceptable for the measurement model; $\chi^2(51)$, ($N = 234$) = 137.45, $p < .001$, RMSEA = .08, GFI = .92, AGFI = .86, CFI = .94, NNFI = .91. The tested Structural Equation Modeling indicated that the model explained the university data well; $\chi^2(53)$, ($N = 234$) = 138.24, $p < .001$, RMSEA = .08, GFI = .92, AGFI = .86, CFI = .94, NNFI = .91. In this model peer attachment and parent attachment were significantly related to each other (.56). Peer and parent attachment had direct effects on self-esteem (.27 and .34, respectively) and empathy (.33 and .32, respectively). Empathy predicted prosocial behaviors (.82) but not aggressive behaviors. Prosocial behaviors were positively (.22) and aggressive behaviors were negatively (-.39) related to self-esteem.

Indirect Effects. Empathy and prosocial behaviors had mediator roles between peer attachment and self-esteem (standardized coefficients for indirect effects were .20 and .17, $p < .05$, respectively). Also, Sobel Tests indicated significant mediator roles for empathy and prosocial behaviors ($z = 2.75$, $p < .01$; $z = 2.14$, $p = .03$, respectively).

Discussion

The results indicated that some of the patterns in the male and female models were similar. For example, empathy increased prosocial behaviors and aggression decreased self-esteem in both models. These results were consistent with the previous literature (Eisenberg & Fabes, 1998; Murphy, Shepard, Eisenberg, Fabes & Guthrie, 1999; Paulson, Coombs & Landsverk, 1990; Russell & Hudson, 1992) and suggested that empathy and aggression had similar functions among males and females in our sample.

Perceiving parental relationships as warm and supportive (i.e., secure parental attachment) was associated with higher self-esteem among both male and female adolescents. However, peer attachment didn't have a direct effect on self-esteem among female adolescents and this result might indicate that peer and parent attachment didn't have similar functions on psychological adjustment variables. Another possibility would be that autonomy, as a developmental process; might lengthen, so that parental attachment, but not peer attachment, might be influential for the outcome variables. These possibilities need to be examined in the future studies.

As expected, parent attachment significantly predicted empathy and empathy was positively related to prosocial behaviors and negatively related to aggressive behaviors among female adolescents. However, these patterns were not similar for male adolescents. In other words, the factors which predicted empathy were different for male adolescents. This result might be because of gender typed socialization processes; however, this judgment has to be validated by longitudinal studies.

In both models, the path between peer attachment and empathy was not significant and this result was not consistent with many studies (i.e., Liable et al., 2004; Yates & Youniss, 1996) which stressed that similarity and equality in peer relations might increase empathy. We might suppose that empathy was predicted by early parental relations rather than peer relations in Turkish culture and, in addition, adolescents might feel more secure in parental relationships. However, this assertion has to be tested by studies which have longitudinal designs. In the models, parental attachment rather than peer attachment had stronger direct relationship with self-esteem, and this might also support our previous assertion. On the other hand, the added path between peer attachment and prosocial behaviors in both models might indicate that peer attachment was associated with behavioral variables rather than social-cognitive variables (such as empathy) especially in male adolescents.

The results indicate that only aggressive behaviors were associated with self-esteem among females. Females are generally expected to behave prosocially, therefore aggressive behaviors might decrease their self-esteem. For male adolescents, both parent and peer attachments were related to each other and had direct effects on self-esteem. This finding indicates that interrelated multiple attachments might be associated with the developmental outcomes among male adolescents. Also, the link between parent and peer attachment might be related to male adolescents' autonomous state. On the other hand, multiple attachments among female adolescents were independently related to the outcome variables, and this finding was consistent

with the results from Suess, Grossman, and Sroufe's (1992) study. However, their findings were from earlier stages of development and have to be tested further for adolescents.

As opposed to the original model (i.e., Laible et al., 2004) in which empathy and prosocial behaviors had mediating effects between peer attachment and self-esteem, empathy and aggression had mediator effects between parental attachment and self-esteem in our study. This finding might be related to different socialization processes between American and Turkish female adolescents and indicated that autonomy via peer relations among Turkish females might be delayed. However, these mediator roles have to be analyzed in the future longitudinal studies.

We can suggest that variables related to self-esteem are more similar among male and female late adolescents (or emerging adults); because the model doesn't differentiate in terms of gender in the university sample. Indeed, Arnett (2000; 2001) has stressed that one of the most critical developmental tasks in emerging adulthood is continuing close and autonomous relations with parents but at the same time succeeding secure attachment with peers and romantic partners. The relatively strong association between peer and parent attachment among our university sample tend to support this statement.

Empathy decreased aggression in both male and female adolescents but this association was not found among emerging adults. The reason for this finding could be that empathy and aggression might be associated with different variables or there might be mediator variables between these. For example, social anxiety might have a mediating role between empathy and

aggression. Indeed, Loudin, Loukas, and Robinson (2003) indicated that social anxiety decreased empathy and increased aggressive behaviors among college students.

The paths between empathy and prosocial behaviors were significant in all models in adolescence and emerging adulthood. This result was found among adolescents in different studies from the United States (Laible et al., 2004), Papua New Guinea (Tietjen, 1986) and Indonesia (Eisenberg, Liew & Pidada, 2004). These findings suggest that this relation might be universal. In addition, a number of studies indicated that empathy and associated prosocial behaviors were relatively steady during the life course (Caspi et al., 2003; Eisenberg et al., 2002).

In the original model (Laible et al., 2004) the path between aggression and self-esteem was not significant for the US sample, but was significant for the Turkish sample. Actually, this result was expected because the cultural structure was relatively more collectivistic in Turkey than in the United States. Kağıtçıbaşı (1996) has stressed that psychological relatedness was influential for self-development, in the middle class Turkish families, but autonomy was not.

There were some limitations of this study. First, all the data was coming from self-reports; therefore, the model has to be tested with the data coming from peer and parent reports as well. Second, the study had a cross-sectional design so the developmental pathways of factors associated with self-esteem were not known sufficiently. Therefore, the directions of the effects would be better known by using Growth Curve Models which were suitable for longitudinal data and testing the bidirectional effects.